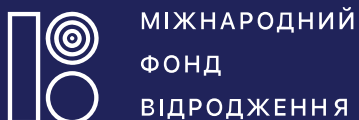

Цифрові права чи громадське здоров'я:

цифрові права під час пандемії
COVID-19 в Україні - з урахуванням
кращих практик Євросоюзу

Посилання:

Дворовий, М., Кварцяна, Х., Меленчук, А., Мисишин, А., Хуткий Д. Цифрові права чи громадське здоров'я: цифрові права під час пандемії COVID-19 в Україні - з урахуванням кращих практик Євросоюзу. Київ: Інститут інноваційного врядування. 2021. 56 с.

Автори:

Максим Дворовий,
юрист, Лабораторія цифрової безпеки
max.dvorovy@gmail.com

Христина Кварцяна,
спеціалістка з досліджень та публічної політики, Інститут Інноваційного Врядування
kvartsyana88@gmail.com

Анна Мисишин,
керівниця проєкту, Інститут Інноваційного Врядування
ann.mysyshyn@gmail.com

Анна Меленчук,
співзасновниця, Інститут Інноваційного Врядування
annychkamelenchuk@gmail.com

Дмитро Хуткий,
експерт, Інститут Інноваційного Врядування
www.khutky.com, khutky@gmail.com

Подяки:

Рецензування:
Тетяна Богданова, дослідниця і консультантка демократичного розвитку
Ігор Розкладай, заступник директора, Центр демократії та верховенства права

Дизайн: Марк Мірончук

Фінансування:

Матеріал підготовлено ГО "Інститут Інноваційного Врядування" за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у межах проєкту Цифрові права чи громадське здоров'я: цифрові права під час пандемії COVID-19 в Україні - з урахуванням кращих практик Євросоюзу. Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Міжнародного фонду «Відродження».

Ви можете вільно поширювати (копіювати та розсилати цей матеріал будь-якими каналами поширення інформації у будь-якому форматі) та змінювати (модифікувати порядок, перефразувати і розвивати ідеї цього матеріалу) за дотримання умов цитування (згадування авторів, надання посилання на оригінальний текст та зазначення, чи були внесені зміни), некомерційності (використання цього матеріалу для неприбуткових цілей) та використання цієї ліцензії (якщо модифікуєте матеріал, ви повинні поширювати свої наробки за тією ж ліцензією, що й оригінальний текст).

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших українських благодійних фондів, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримував близько 20 тисяч проєктів на суму понад 200 мільйонів доларів США. Фонд заснований філантропом Джорджем Соросом і є частиною міжнародної мережі Фондацій відкритого суспільства (Open Society Foundations).

Сайт: www.irf.ua
Facebook: [www.fb.com/irf.ukraine](https://www.facebook.com/irf.ukraine)

Авторські права:

Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 license.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Зміст

1. Резюме звіту	3
2. Ключові рекомендації	7
3. Вступ	10
4. Цифрові права та як їх розуміти	12
5. Дослідницька методологія	16
6. Вплив пандемії COVID-19 на цифрову нерівність та права найбільш уразливих груп	18
Чи у всіх українців є доступ до інтернету та технологій?	19
Чи ефективні методи уряду з навчання цифровим навичкам?	20
Цифрова доступність все ще не є пріоритетом уряду	21
7. Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19	23
Е-послуга: реєстрація та оформлення виплат допомоги по безробіттю	25
Е-послуга: подання заяви на отримання матеріальної допомоги ФОПам та найманим працівникам	27
Виклики публічної політики щодо цифрових прав та е-послуг під час пандемії	29
Перспективи розвитку публічної політики щодо цифрових прав, пов'язаних з е-послугами	30
8. Відстеження громадян через додаток «Вдома»: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні	32
Що таке «Вдома»?	34
Доступність «Вдома»	35
«Вдома» та права людини	38
Право на повагу до приватного життя: міжнародні стандарти	38
Легітимна мета обмеження	39
Передбачуваність обмеження законом	39
Необхідність втручання у демократичному суспільстві	41
«Вдома» і ризики для демократії	42
9. Висновки	45
10. Рекомендації	48
11. Додатки	51

Список використаних скорочень

ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ДАСУ	Державна аудиторська служба України
КЕП	Кваліфікований електронний підпис
КЗСІ	Комплексна система захисту інформації
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПВВ	Контрольно-пропускний пункт в'їзду-виїзду
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МЦТ	Міністерство цифрової трансформації України
ЦНАП	Центр надання адміністративних послуг
ШСД	Широкосмуговий доступ до інтернету
ФОП	Фізична особа підприємець

Резюме звіту

1

Резюме звіту

Протягом останнього року, в умовах пандемії, спричиненої вірусом COVID-19, держави у всьому світі впроваджували інноваційні цифрові рішення для забезпечення здоров'я населення, зокрема і щодо надання публічних послуг. Інноваційні методи спостереження та відстеження громадян можуть назавжди змінити наш світ, як і сама хвороба. Більшість із цих змін не є тимчасовими, і багато з них, як от обмеження свобод громадян і втручання в приватність, можуть мати негативні наслідки для демократії та прав людини після завершення пандемії. Для України, як держави з відносно слабкими інституціями, увага до цифрових прав та доступності цифрових послуг є особливо важливою.

Системна цифровізація публічних послуг в Україні, що почалася з запуском Єдиного порталу державних послуг "Дія", припала на період карантину, що значно ускладнило цей процес. Пандемія підняла на поверхню численні проблеми з цифровою нерівністю громадян. Зокрема, за відсутності офлайнових альтернатив деяким публічним послугам, були обмежені цифрові права 37% населення, які не мають доступу до мережі Інтернет, 15,1% які не мають достатніх цифрових навичок та значна кількість населення, які не володіють цифровими пристроями необхідними для повноцінного користування публічними послугами онлайн.

Окрім інформаційних каналів щодо протидії поширення вірусу, для подолання наслідків пандемії COVID-19 та примусового карантину в Україні було впроваджено три головні цифрові публічні послуги: можливість подати заяву онлайн на отримання одноразової матеріальної допомоги ФОПам і найманим працівникам, подати заяву онлайн на допомогу по безробіттю та мобільний додаток для відстеження дотримання умов самоізоляції "Вдома".

Цифрова послуга з подання заяви на отримання матеріальної допомоги ФОПам та найманим працівникам була доступна у "Дії" 14-31 грудня 2020 року. Цією послугою скористалося майже півмільйона користувачів: користувачі "Дії" сумарно подали 480207 відповідних заяв.

При цьому, потенційно, цю е-послугу могли отримати і більше бенефіціарів. За оцінкою, право на отримання такої матеріальної допомоги мали близько 800 тисяч осіб. Оформити заяву і отримати виплати можна було виключно до 31 грудня 2020 року, тобто лише протягом 2 тижнів. Такий стислий проміжок надання е-послуги певною мірою обмежував цифрові права потенційних отримувачів послуги. Також обмежувальним фактором була умова, що подаватися могли лише ті ФОПі та наймані працівники юридичних осіб або ФОПів, чий основний КВЕД належав до тих, стосовно яких вжито карантинних заходів. Ба більше, не всі ті, хто потребував допомоги, знали про таку можливість, а серед тих, хто знав, не всі володіли цифровими компетентностями для того, щоби зробити відповідний запит.

З 25 квітня 2020 року на онлайн-порталі державних послуг "Дія" з'явилася е-послуга з реєстрації та оформлення виплат допомоги по безробіттю. За весь час існування цієї е-послуги, за який наявні детальні дані, (з квітня 2020 року по січень 2021 року) через портал "Дії" всього було подано 39395 заяв¹. За оцінкою уряду², карантин з метою зменшити поширення COVID-19 міг спричинити втрату роботи 113000 осіб. Відповідно, гіпотетично така кількість людей могла звернутися по допомоги по безробіттю, сприченою пандемією коронавірусу. Однак, була відсутня можливість отримати послугу офлайн, що супроводжувало певні обмеження щодо людей, які не мають комп'ютерів, смартфонів та/або цифрових навичок.

Загалом, амбіція цифровізувати 100% державних послуг до 2024 року має потенційні ризики для доступності і кібербезпеки. Встановлення вузьких часових рамок для досягнення цієї мети, з одного боку, відповідає суспільному запиту на швидкі зміни. З іншого боку, високий результат як найвища мета ставить під ризик якість продукту, зокрема, у питаннях захисту персональних даних та запобігання надмірному профайлінгу, особливо у поєднанні з чутливими даними, як-от, про здоров'я. Форс-мажорні обставини, викликані пандемією COVID-19, лише ускладнюють цей процес.

1. Олеся Даниленко (співробітниця програми "Е-Послуги", проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

2. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Оформити допомогу по безробіттю тепер можна онлайн на порталі "Дія". 2020. 25 квітня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oformiti-dopomogu-po-bezrobittyu-teper-mozhna-onlajn-na-portali-diya>

Резюме звіту

Додатком “Вдома”, що став обов'язковим для використання в квітні 2020 року для всіх, хто прибуває з держав “червоної зони”, скористалися 720 тисяч осіб³. За оцінками користувачів, перша версія містила низку технічних проблем, зокрема відсутність підтримки іноземних Sim-карт та англійської мови, що спричинило низький рейтинг на платформах Google Play Market та App Store (1,4 з 5 можливих балів⁴). Зрештою, авторизація з іноземних Sim-карт та англійська версія застосунку була додана розробниками в оновленнях, проте рейтинг додатку не змінився.

Зобов'язання встановлювати додаток в обов'язковому порядку без фактичних альтернатив порушувало цифрові права громадян в декількох аспектах. По-перше, це обмежувало доступ до цього додатку людей, що не мають мобільного стільникового зв'язку, оскільки в місцях прикордонного контролю, та на контрольно-пропускних пунктів в'їзду-виїзду (КПВВ) на межі з Автономною Республікою Крим немає стабільного WIFI-інтернет з'єднання. По-друге, це встановлювало майновий ценз для можливості користування послугою, адже для задовільної роботи додатку користувач має володіти відносно сучасним смартфоном, тоді як 12 мільйонів українців користуються мобільними телефонами старого зразка⁵. По-третє, це стало обмеженням цифрових прав громадян, які не володіють достатніми цифровими навичками для того, аби завантажити, встановити і використовувати “Вдома”. Загалом, згідно з дослідженням Мінцифри 2019 року, 53% українців володіють цифровими навичками нижче базового рівня⁶.

Аналіз нормативно-правових актів що регулюють використання додатку “Вдома” не виявив суттєвих порушень стандартів втручання у право на повагу до приватного життя після 22 квітня 2020 року, коли можливість його застосування була врегульована урядовою постановою. В той же час, існують проблеми з надмірним строком зберігання даних осіб, що перебували на самоізоляції, а також з прозорістю обробки даних в рамках інформаційного

сервісу “Вдома” між державними органами. Так, зберігання даних про особу до закінчення правового режиму карантину не є доцільним. Більше того, міністерства належно не оприлюднюють документи щодо того, як відбувається обмін карантинними даними між ними.

Складність гарантувати захист персональних даних в додатках з відстеження хворих на COVID-19 стало однією з причин чому у резолюції від 17 квітня 2020 Європарламент постановив, що використання додатків не повинно бути обов'язковим. Згідно з резолюцією, будь-які цифрові заходи проти пандемії повинні повністю відповідати законодавству про захист даних та конфіденційність, а збереження даних повинно бути децентралізованим задля уникнення потенційних ризиків зловживання або втрати довіри.

Ще одним важливим питанням є згода на обробку персональних даних. Інсталиючи мобільний додаток, громадянин (або ж користувач), по-перше, вступає у добровільні цивільні відносини, тобто у рівні відносини між виробником мобільного додатку та користувачем та добровільно дає згоду на обробку своїх персональних даних, що є співрозмірним із положеннями частини 2 статті 11 Закону України “Про захист персональних даних”, де передбачено, що тільки за згодою суб'єкта персональних даних є можливим збирання та обробка персональних даних. Проте, наскільки добровільним є встановлення додатка “Вдома”, якщо його повинна встановити кожна особа, що нещодавно повернулася з країн-осередків пандемії COVID-19 та під час перетину кордону погодилися на обов'язкову самоізоляцію? У такої особи зазвичай немає можливості змінити текст “згоди на обробку персональних даних”, наприклад обмеживши можливість передачі даних третім особам або визначивши час після якого персональні дані мають бути видалені.

Звертаючись до міжнародного досвіду, а саме GDPR (General Data Protection Regulation, або Загальне

3. Сергій Щербина (РБК Україна), “Михайло Федоров: Якщо потрібно буде зробити “COVID-паспорт” – зробимо швидко” 2020. 25 квітня.
URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/mihail-fedorov-nuzhno-budet-sdelat-covid-1612282857.html>

4. Дані станом на 4 березня 2021 року

5. Міністерство цифрової трансформації України, відповідь на запит, 19 лютого 2021 року.

6. Міністерство цифрової трансформації Дослідження “Цифрова грамотність населення України” 2019.
URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf

Резюме звіту

положення про захист даних), варто відмітити, що положення GDPR є чи не найсуворішими у світі правилами конфіденційності і ці правила відіграють свою роль у захисті персональних даних під час пандемії, адже регламент вимагає мінімізації даних, що збираються та «обмеження цілей» збору та використання даних, тобто, наприклад, збирати медичні дані можна для обмеження розповсюдження вірусу та захисту здоров'я громадян. Крім того, GDPR визначає, що дані повинні бути відповідно захищені як від несанкціонованого обміну, так і від кібер ризиків⁷.

Українське законодавство із захисту персональних даних є доволі слабким та недосконалим, український уповноважений орган із захисту персональних даних не є незалежним, а громадяни ЄС, які прибувають в Україну, також вимушені встановлювати додаток “Вдома”, і таким чином додаток “Вдома” підпадає під обов’язкові вимоги GDPR.

В той же час, GDPR є одним з найдосконаліших законодавств світу з питань захисту персональних даних, а держава України в Угоді про асоціацію з ЄС задекларувала своє прагнення привести українське законодавство у відповідність до вимог законодавства ЄС⁸.

Серед основних прав, які були вдосконалені Регламентом є право на видалення інформації за запитом суб’єкта (право бути забутим), а також право на заборону обробки - розпорядник персональних даних зобов’язаний відмовитися від обробки персональних даних на вимогу суб’єкта. Методами, за допомогою яких розпорядник може це здійснити, є унеможливлення доступу третіх осіб до даних, видалення їх із веб-сайту чи додатку. Такі положення було б досить слушно застосувати і в Україні і надати користувачам додатку “Вдома” мати змогу надсилати запит на видалення своєї персональної інформації за потребою або ж відмовитися від такою обробки.

7. Євгенія Поремчук (Громадська активістка), інтерв’ю 16 березня 2021 року, онлайн.

8. Костянтин Корсун, експерт з кібербезпеки, кібер-блогер, спізасновник компанії Berezhna Security (BSG), інтерв’ю 14 травня 2021 року, онлайн.

Ключові рекомендації

2

Ключові рекомендації

8

За результатами дослідження усім зацікавленим сторонам рекомендується:

- Для забезпечення інклюзивності цифрових публічних послуг необхідно включати в розробку електронних послуг і державної політики в цій сфері державні інституції, громадські організації, міжнародні організації, та інших стейкхолдерів, що займаються адвокацією питань доступності.
- Щоб подолати цифровий розрив потрібно забезпечити не лише онлайн, але і офлайн навчання, особливо для людей старшого віку - наприклад, за допомогою асистентів. Цифрова доступність для людей з зоровими та слуховими інвалідностями також має бути пріоритетом для законодавчої та виконавчої влади.

Щодо цифрових послуг, спрямованих на подолання наслідків пандемії COVID-19 (зокрема, подання заяви на допомогу по безробіттю та одноразову матеріальну допомогу для ФОПів та найманих працівників), Міністерству цифрової трансформації рекомендується:

- Запровадити більше альтернативних методів ідентифікації онлайн та встановити термінали самообслуговування офлайн;
- Відшкодовувати не лише за основним КВЕДом, а й за тими КВЕДами, за якими громадяни мали основний дохід до локдауну;
- Надати можливість подати заяву тим, хто не встиг за 2 тижні наприкінці 2020 року з урахуванням відповідних коштів у державному бюджеті;
- Створити державний кол-центр щодо е-послуг.

З точки зору імплементації та технічних рішень, за підсумками дослідження є підстави рекомендувати відповідним органам державної влади:

- Для встановлення і використання додатку “Вдома” всі пункти прикордонного контролю повинні бути оснащені безкоштовним і якісним доступом до мережі Інтернет.
- Для покращення якості додатку “Вдома” варто забезпечити доступні альтернативи для громадян, які не мають доступу до Інтернету у своїх оселях, не користуються смартфонами, а також для тих, хто має низький рівень цифрових навичок.
- Для розробки альтернатив додатку “Вдома” варто взяти до уваги Рекомендації Єврокомісії від 17 квітня 2020 щодо захисту даних в програмах, що підтримують боротьбу з пандемією COVID-19, де додатки відстеження контактів⁹, засновані на технологіях короткого діапазону, таких як Bluetooth, а не GPS, та були визнані найбільш перспективними з точки зору охорони здоров'я. Пріоритетність contact tracing над tracking в реальному часі пояснюється нижчими ризиками для конфіденційності.

9. Йдеться про contact “tracing”, а не “tracking”.

Ключові рекомендації

Для покращення регулювання використання додатку “Вдома” уряду рекомендовано підготувати такі зміни до нормативно-правових актів:

- ДП “Дія” та Мінцифри має оновити політику конфіденційності додатку “Вдома”, замінивши посилання на нечинні постанови Кабінету Міністрів України більш актуальними, також здійснити належний переклад цієї політики для іноземців, що в’їжджають на територію України.
- Уряд має ініціювати розробку та внесення змін до законодавства, які б забезпечили законність практики видалення даних про проходження самоізоляції одразу після її проходження та узгодили цю практику з вимогами законодавства.
- Державні органи також мають оприлюднити порядки інформаційної взаємодії між органами державної влади щодо інформаційної системи “Вдома” та забезпечити прозорість такої взаємодії.
- Кабінет Міністрів України на виконання вимог Закону України “Про електронні комунікації” має підготувати проекти нормативних актів щодо подальшої транспозиції Директиви ЄС про цифрову доступність в українське законодавство.

Христина Кварцяна

Вступ

3

Вступ

Пандемія COVID-19 прискорила процес цифрової трансформації у всьому світі та зокрема в Україні. Освіта, робота, банківські послуги та інші сфери життя перейшли в онлайн для мінімізації поширення вірусу. Більше того, цифрові технології стали інтенсивніше використовуватися урядами задля надання публічних послуг, розробки нових інструментів контролю над розповсюдженням вірусу та дотриманням карантинних обмежень.

Попри численні переваги цифрової трансформації, в цьому процесі присутня низка ризиків, що можуть вплинути на кінцевий результат. Так, нерівний доступ до Інтернету та сучасних цифрових пристроїв, а також брак цифрових навичок сьогодні залишається однією з найпоширеніших перешкод на шляху до інклюзивної цифровізації, також відомою як “цифровий розрив”. Як нова форма соціально-економічної нерівності цифровий розрив є критичною проблемою для суспільства, адже якщо його не скоротити, значна частина населення ризикує бути не включеною в процес діджиталізації. До найбільш вразливих соціальних груп, що повинні залишатися в фокусі розробників цифрових публічних послуг, найчастіше відносять людей з інвалідністю, людей старшого віку, жінок, дітей, а також людей, які живуть за межею бідності. Залежно від національного і місцевого контекстів, цей перелік може змінюватися. Так, в реаліях ЄС, однією з найвразливіших соціальних груп є біженці та прохачі притулку, тоді як в Україні в цю групу ризику підпадають внутрішньо переміщені особи (ВПО). В умовах глобальної пандемії, як зазначив Генеральний Секретар ООН, цифровий розрив є питанням життя і смерті для людей, які не можуть отримати доступ до важливої інформації щодо охорони здоров'я¹⁰.

В Україні процес цифрової трансформації розпочався кілька років тому, але лише з 2019 року він став пріоритетним напрямком роботи уряду. Автоматизація надання державних послуг була частиною передвиборчої програми Президента України, Володимира Зеленського, який

підтримав створення профільного органу для досягнення цієї мети - Міністерства цифрової трансформації України 2 вересня 2019 року. У квітні 2020 року, в розпал пандемії COVID-19, команда Міністерства презентувала Єдиний портал державних послуг “Дія”, що, за задумом розробників, має стати “універсальною точкою доступу громадян і бізнесу до всіх електронних державних послуг за єдиними стандартами”¹¹.

З часу запуску, на порталі з'явилися численні послуги, зокрема й ті, що стосуються подолання наслідків пандемії. Зокрема, невдовзі після запуску portalу “Дія”, уряд України презентував мобільний додаток “Дій.Вдома” задля відстеження хворих та дотримання правил самоізоляції. Подібні додатки викликали численні дискусії серед правозахисних організацій, адже відстеження громадян є зазіханням на приватність. Більше того, через брак прозорості та чітко визначених правил щодо використання персональних даних цифровими сервісами та мобільними додатками з відстеження громадян під час карантину, існує підвищений ризик того, що використання таких технологій наглядом може порушувати права людини. Україна, як держава з відносно слабкими інституціями особливо схильна до ризику порушення принципів захисту персональних даних.

Метою цього звіту є проаналізувати наскільки цифрові послуги, які були розроблені і впроваджені урядом України як відповідь на наслідки пандемії COVID-19, враховували цифрові права громадян.

10. United Nations. Digital Divide 'a Matter of Life and Death' amid COVID-19 Crisis, Secretary-General Warns Virtual Meeting, Stressing Universal Connectivity Key for Health, Development. 11 червня 2020. URL: <https://www.un.org/press/en/2020/sgsm20118.doc.htm>

11. Міністерство цифрової трансформації. Мінцифри запустило портал державних послуг Дія. 2 квітня 2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifri-zapustilo-portal-derzhavnikh-poslug-diya>

Максим Дворовий

Цифрові права та як їх розуміти

4

Цифрові права та як їх розуміти

У правничій термінології XXI століття доволі часто можна зустріти вживання терміну «інформаційні права» та «цифрові права» як окрему категорію прав або ж підкатегорію інформаційних прав. Термін «цифрові права» використовують на позначення прав, що виникають у людей у зв'язку з використанням новітніх інформаційних технологій, в тому числі – мережі Інтернет.

Окремі дослідники на пострадянському просторі, схильні до надмірних теоретичних дискусій щодо сутності прав людини, навіть виділяють цифрові права у окреме, четверте покоління прав людини.¹²

Для того, аби уникнути плутанини в рамках цього дослідження, варто окреслити, що ми розуміємо під цифровими правами. Рада ООН з прав людини у 2018 році наголосила на тому, що ті ж права, які людина має у офлайн, мають захищатися і в онлайн-просторі.¹³ До цього резолюція з аналогічною тезою була прийнята Радою у 2016¹⁴ та у 2015 роках.¹⁵ На цій же тезі у своєму виступі 17 жовтня 2019 року наголосила Верховна Комісарка ООН з прав людини Мішель Бачелет.¹⁶

Регіональні міжнародні організації, до мандату яких відноситься захист прав людини, також висловлювалися з цього приводу. Парламентська асамблея Ради Європи у Рекомендації CM/Rec(2014)6 державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів наголосила, що дія зобов'язань держав-членів Ради Європи забезпечити кожному, хто знаходиться в межах їхньої юрисдикції, права та основоположні свободи, закріплені Європейською конвенцією про захист

прав людини, поширюється й на сферу використання мережі Інтернет.¹⁷ Така позиція міжнародних організацій означає, що виділення цифрових прав як окремої категорії прав в сучасному світі є, радше, недоречним.

Чим тоді є цифрові права? Поняття цифрових прав варто розглядати не як окрему групу прав людини, які можна виділити в окреме покоління, а як умовну категорію на позначення прав людини, які ми можемо реалізовувати в цифровому середовищі та завдяки цифровому середовищу. Зважаючи на величезну роль, яку відіграє Інтернет у сучасному житті, виокремлення такої категорії допомагає краще систематизувати та вивчати потреби захисту прав людини в онлайн-середовищі, окремі гарантії яких сьогодні розпорошені в рекомендаціях, резолюціях та інших актах міжнародних інституцій.¹⁸ Така теза знайшла відображення, серед іншого, у практиці Європейського суду з прав людини, який у рішенні в справі Ahmet Yildirim v Turkey наголосив, що «наразі Інтернет став одним з основних засобів реалізації громадянами свого права на свободу вираження поглядів та інформації, забезпечуючи їх таким чином необхідними інструментами для участі в діяльності та обговорення політичних та інших питань, що становлять суспільний інтерес».¹⁹

12. Головкин О. М. Цифрова культура та інформаційна культура: права людини в епоху цифрових трансформацій. Інформація і право. 2019. № 4 (31). С. 37-44. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/6_13.pdf.

13. UN Doc. A/HRC/38/L.10/Rev.1, The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet, URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G18/203/73/PDF/G1820373.pdf?OpenElement>.

14. Human Rights Council, A/HRC/32/L.20, 32/... The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet, URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G16/131/89/PDF/G1613189.pdf?OpenElement>.

15. Human Rights Council, A/HRC/28/L.27, 28/... The right to privacy in the digital age, URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/28/L.27.

16. Human rights in the digital age - Can they make a difference?, Keynote speech by Michelle Bachelet, UN High Commissioner for Human Rights, Japan Society, New York, 17 October 2019, URL: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25158&LangID=E>.

17. Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів? URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c6f3d.

18. Права людини онлайн: Порядок денний для України / Віта Володовська, Максим Дворовий – Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. – 56 с. URL: https://dslua.org/wp-content/uploads/2019/12/DRA_FINAL_UKR.pdf.

19. Ahmet Yildirim v Turkey App no 3111/10 (ECtHR, 18 December 2012). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115705>.

Цифрові права та як їх розуміти

Втім, право на свободу вираження поглядів є не єдиним правом, питання реалізації якого у цифровому контексті є важливим. Як вже згадувалося вище, до категорії прав, які підлягають захистові в цифровому середовищі, належать права, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини. Ними, серед іншого, є:²⁰

- право на повагу до приватного життя та кореспонденції (стаття 8);
- свобода думки, совісті та релігії (стаття 9);
- свобода зібрань та об'єднання (стаття 11);
- право на ефективний засіб юридичного захисту (стаття 13);
- заборона дискримінації (стаття 14 та стаття 1 Протоколу XII);
- захист власності (стаття 1 Протоколу I);
- право на освіту (стаття 2 Протоколу I).

Похідними від цих конвенційних прав є ще декілька важливих прав, про які варто пам'ятати і на необхідності захисту яких наголошувала ПАРЕ у згаданий вище рекомендації, – право на захист персональних даних, право на доступ до інформації та право на захист від кіберзлочинності.²¹ Також елементом права на повагу до приватного життя є і так зване «право на забуття» («right to be forgotten»), закріплене після рішення Суду ЄС у справі Google Spain²² в Загальному регламенті про захист персональних даних.²³

Каталог прав людини, закріплений у Європейській конвенції з прав людини, також гарантований і на рівні Конституції України.²⁴ Серед інших прав, реалізація яких з розвитком інформаційних технологій стала можливою в цифровому середовищі, варто також згадати право брати участь в управлінні державними справами (зокрема, шляхом подання електронних петицій),²⁵ у референдумах,²⁶ право на доступ до електронного судочинства,²⁷ а також активне виборче право.²⁸ Окремо (та важливо в українському контексті) слід згадати і про можливість отримання адміністративних послуг в цифровому форматі, запровадження яких стало одним з пріоритетів для Президента Володимира Зеленського²⁹ та урядів,³⁰ призначених Верховною Радою після дострокових виборів 2019 року.

Постає питання: як бути з «правом на Інтернет» або ж правом на доступ до Інтернету? Справді, існує спокуса виділити його в окреме право і назвати інші права, реалізація яких відбувається у мережі, такими, що походять з права на Інтернет. Дійсно, право на доступ до Інтернету закріплене у низці держав на законодавчому рівні, від Естонії до Франції та Коста-Рики, а необхідність його закріплення визначена у низці документів ООН, ОБСЄ та Ради Європи.³¹

В той же час, звернімося до статті 1 Європейської конвенції з прав людини: за нею держави гарантують кожному,

20. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

21. Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів? URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c6f3d.

22. Case C-131/12, Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González, ECLI:EU:C:2014:317, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62012CJ0131&from=EN>.

23. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88, URL: <https://gdpr-info.eu/art-17-gdpr/>.

24. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

25. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 35, ст.341), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19>.

26. Проект Закону про народовладдя через всеукраїнський референдум, URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69060.

27. Електронний суд. Що це?, URL: <https://wiki.court.gov.ua/pages/viewpage.action?pageId=6848551>.

28. Катерина Куніцька. Голосування онлайн: чому в ініціативі Зеленського ризиків більше, ніж переваг. Інтернет-свобода, 11 червня 2020 року, URL: <https://netfreedom.org.ua/article/golosuvannya-onlajn-chomu-v-initsiatiivi-zelenskogo-rizikiv-bilshe-nizh-perevagh>.

29. Я мрію про державу у смартфоні – Володимир Зеленський. Офіс Президента України, 23 травня 2019 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ya-mriyu-pro-derzhavu-u-smartfoni-volodimir-zelenskij-55585>.

30. Лілія Ржеутська. "Держава в смартфоні" по-українськи: амбітний план з багатьма невідомими. DW, 27 вересня 2019 року. URL: <https://www.dw.com/uk/derzhava-v-smartfoni-po-ukrainjski-ambitnij-plan-z-bagatyma-nevidomimi/a-50616573>.

31. Максим Дворовий. Чи будемо ми говорити про право на Інтернет в Україні? Детектор медіа, 15 листопада 2019 року. URL: <https://detector.media/infospace/article/172446/2019-11-15-chy-budemo-my-govoryty-pro-pravo-na-internet-v-ukraini/>.

Цифрові права та як їх розуміти

хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, передбачені Конвенцією.³² Подібне зобов'язання передбачене і статтею 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.³³ Ці норми покладають на державу позитивний обов'язок з вчинення дій щодо забезпечення прав, гарантованих відповідними документами.

Переважно у розрізі забезпечення цього позитивного обов'язку про право на доступ до Інтернету говорять спеціальні доповідачі з питань свободи вираження поглядів у своїй Спільній декларації про виклики для свободи вираження поглядів протягом наступного десятиріччя.³⁴ На їх думку, протягом найближчих років держави та інші актори мають визнати право на доступ та використання інтернету правом людини та невід'ємною умовою здійснення права на свободу вираження

поглядів. Тобто, наявність Інтернету та надання до нього доступу є, перш за все, умовою реалізації інших прав.

Підсумовуючи, маємо зазначити, що в рамках цього дослідження ми не розглядаємо цифрові права як окрему категорію прав людини, яка потребує спеціального визнання чи законодавчого закріплення. Ми послуговуємося цим терміном для означення прав людини, які можна реалізовувати в цифровому середовищі та завдяки цифровому середовищу. Саме в цьому контексті розглядатимуться проблеми, пов'язані з цифровою нерівністю, дотриманням цифрових прав у контексті надання цифрових послуг, а також впливом впроваджених державою додатків на кшталт «Вдома» на цифрові права користувачів - зокрема на їх право на повагу до приватного життя.

32. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950,
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

33. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ратифікований 19.10.1973,
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

34. OSCE, Joint Declaration on Challenges to Freedom of Expression in the Next Decade, 10 July 2019,
URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/425282.pdf>.

Дмитро Хуткий

Дослідницька методологія

5

Дослідницька методологія

На початку, 19-31 січня 2021 року, щодо всіх тематичних блоків було проведено кабінетне дослідження, яке дозволило виявити та проаналізувати наявні наукові та прикладні публікації щодо теорії цифрових прав, кращих практик Євросоюзу у цій сфері, та реалізації цифрових прав під час пандемії COVID-19 в Україні.

Проект виконано із застосуванням змішаних методів дослідження (mixed methods research).

Окремою великою частиною кабінетного дослідження був юридичний аналіз нормативно-правових актів Європейського Союзу та України на предмет забезпечення цифрових прав. Також матеріали кабінетного дослідження були використані для розробки путівників інтерв'ю.

Далі, 25 січня-14 лютого 2021 року, були складені списки респондентів та надіслані запити на інтерв'ю. Щоб забезпечити збалансованість якісницьких даних, запланована вибірка респондентів складалася з кількох груп фахівців: а) держслужбовці; б) колишні держслужбовці; в) громадські активісти, г) спеціалісти міжнародних проєктів, г) вчені.

З метою кращого розуміння реалій втілення цифрових прав інтерв'ю проводилися стосовно чотирьох тем:

1. вплив на цифрову нерівність та права;
2. реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг;
3. відстеження громадян через додаток "Вдома";
4. персональні дані та імплементація GDPR. Всього, протягом польового етапу 28 січня-9 травня 2021 року було проведено 21 напівструктуроване експертне інтерв'ю (детальніший список експертів наведено у додатку).

Матеріали інтерв'ю були проаналізовані за допомогою контент-аналізу текстів.

Також за допомогою методів статистики були проаналізовані кількісні дані: наявні у відкритому доступі онлайн, надані експертами як матеріали до інтерв'ю, а також відповіді на запити на доступ до публічної інформації. Зокрема, враховувалися такі дані, як структура (гендерний, віковий, географічний розподіли) і динаміка (зміни протягом березня-грудня 2020 року) кількості користувачів послуг, спрямованих на подолання наслідків COVID-19 в Україні. Усього в рамках дослідження було надіслано 3 запити на доступ до публічної інформації, на два з яких відповідь була надана протягом 5 робочих днів, а на один - протягом 20 робочих днів.

Висновки з даних, отримані та проаналізовані усіма методами - кабінетне дослідження, контент-аналіз напівструктурованих експертних інтерв'ю, статистичний аналіз даних щодо користувачів, порівняльно-правовий аналіз - були синтезовані у кожному тематичному розділі та у висновках.

Анна Меленчук

Вплив пандемії COVID-19 на цифрову нерівність та права найбільш вразливих груп населення

6

Вплив пандемії COVID-19 на цифрову нерівність та права найбільш вразливих груп населення

Забезпечення цифрових прав тісно пов'язано із ситуацією із цифровими нерівностями в Україні. Незважаючи на стрімкий розвиток ІТ та технологій, в Україні існує значний розрив між молоддю та старшим поколінням, міськими та сільськими жителями, а також чоловіками та жінками щодо використання цифрових технологій.

Пандемія COVID-19 пришвидшила цифрову трансформацію в Україні та світі, та тим самим посилила цифровий розрив. Цифрова освіта, онлайн робота з дому чи використання цифрових послуг потребують базових цифрових навичок, наявності інтернету, а також комп'ютера чи хоча б смартфона. Більше того, онлайн сервіси мають бути пристосовані до потреб людей із зоровими чи слуховими інвалідностями. Ці цифрові передумови належать до основоположних прав людини, а отже мають бути надані та захищені державою, особливо в час кризи, такої як пандемія COVID-19.

Чи у всіх українців є доступ до інтернету та технологій?

Цифрова інфраструктура, можливість підключення до доступного інтернету та наявність комп'ютера чи смартфона є необхідними передумовами інклюзивного цифрового суспільства, де цифрові права громадян належно забезпечені та захищені. Право на доступ до інтернету є основоположним правом людини, завдяки якому вона може реалізувати своє право на свободу думок та їх поширення. Більше того користування інтернетом та веб-простором стимулює розвиток суспільства в цілому. Кожна держава має нести відповідальність за доступність інтернету для кожного громадянина. В Україні право на доступ до інтернету немає законодавчого закріплення. У Законі України "Про телекомунікації" йдеться лише про універсальний доступ до підключення до загальних мереж фіксованого зв'язку, місцевий телефонний зв'язок, виклик служб екстреної допомоги, послуги довідкових служб і зв'язку за допомогою таксофонів, велика кількість яких взагалі не працює³⁵.

16 грудня 2020 року Верховна Рада України після врахування пропозицій Президента України ухвалила в цілому проєкт Закону України "Про електронні комунікації", який додає послугу широкопasmового доступу до Інтернету у фіксованому місці, що має надаватися за доступною ціною, до переліку універсальних комунікаційних послуг. Вимоги до якості такої послуги мають гарантувати доступ споживачів до широкого переліку сервісів: від соцмереж та месенджерів до Інтернет-банкінгу і відеозв'язку та будуть встановлюватися центральним органом виконавчої влади у сферах електронних комунікацій та радіочастотного ресурсу. Відповідне право буде закріплене в українському законодавстві з 1 січня 2022 року.³⁶ Закон передбачає механізм субсидій для забезпечення доступу до Інтернету і встановлює обов'язок держави забезпечити універсальні послуги на певній території якщо вони відсутні або їх неможливо надати на комерційних умовах.

Також уряд у 2020 році презентував проєкт Національної стратегії розвитку широкопasmового доступу до Інтернету, який пройшов громадське обговорення у 2020 році та очікує на затвердження.³⁷ Він містить план держави з забезпечення населення доступом до ШСД.

Проте, в Україні відсутні державні програми з підтримки малозабезпечених сімей комп'ютерами, що є основою для забезпечення цифрових прав громадян³⁸.

В Україні 26 мільйонів користувачів Інтернету як мобільного, так і дротового зв'язку³⁹. 64 відсотків українців користуються інтернетом раз на місяць або частіше, з найвищим рівнем використання Інтернету серед людей

35. Закон України «Про електронні комунікації»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-IX>

36. Закон України «Про електронні комунікації»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-IX>

37. Міністерство цифрової трансформації України. Проєкт Національної стратегії розвитку широкопasmового доступу до Інтернету: <https://drive.google.com/file/d/1X9xlLCIpTaXwcOjRdK9l5Mw2cAlZryuQ/view>

38. Олександр Федієнко (народний депутат, ВРУ), інтерв'ю 9 березня 2021 року, онлайн.

39. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zv/az/az_u/az0119_u.htm.

Вплив пандемії COVID-19 на цифрову нерівність та права найбільш вразливих груп населення

у віці до 45 років. У великих містах 74 відсотків громадян регулярно користуються Інтернетом, у той час як у сільськими районах лише 54 відсотка та і то лише у тих, де є доступ до інтернету. 37 відсотків українців ніколи не користувалися Інтернетом і це переважно старше населення⁴⁰. Багато віддалених громад та сіл не підключені до дротового Інтернету, адже провайдери інтернету не вважають таке підключення економічно доцільним. Крім того, Інтернет-зв'язок у районах, що знаходяться поблизу зон бойових дій та тимчасово окупованих територій на Сході України, часто переривається та обмежується.

Пандемія COVID-19 спричинила дискусії щодо можливих рішень стосовно цифрових бар'єрів. Виконання Указу Президента України "Про деякі заходи з покращення доступу до мобільного Інтернету", прийнятого навесні 2020 року, дозволило усунути перешкоди для розвитку нових комунікаційних технологій та зменшити цифровий розрив між містами та сільською місцевістю. З липня 2020 року операторам мобільного зв'язку вдалося підключити близько 4,7 мільйонів людей у віддалених районах та селах до мобільного широкосмугового зв'язку 4G. Очікується, що до 2023 року 95% України матимуть доступ до мобільного Інтернету 4G, що є найефективнішим та найшвидшим способом забезпечення високошвидкісного Інтернету по всій країні. Більше того, у 2021 році Міністерство Цифрової Трансформації України планує під'єднати до швидкісного інтернету ще п'ять тисяч сіл з населенням 2,5 мільйони осіб. Дротовий інтернет проведуть до об'єктів соціальної інфраструктури: шкіл, ЦНАПів, бібліотек, сільрад, лікарень і ФАПів. За 2-3 роки планують підключити 95% соціальних об'єктів.

Декларуючи ці амбітні цілі, уряд повинен переконатись, що серед інтернет-провайдерів існує конкуренція, яка дозволить забезпечити прийнятну ціну на Інтернет у віддалених районах та селах⁴¹. На жаль, у зв'язку з пандемією не всі інтернет-провайдери змогли зберегти по-

передній рівень прибутковості. Під час карантину хоч і зріс рівень попиту на інтернет, підвищився також і рівень несплат, через що велика кількість абонентів або навіть районів були відключені від інтернету⁴².

Чи ефективні методи уряду з навчання цифровим навичкам?

COVID-19 та різкий перехід до онлайн життя, змусив Україну надати пріоритет розвитку цифрових навичок. Згідно соціологічного дослідження⁴³, проведеного за підтримки Міністерства Цифрової Трансформації, 15,1% українців не володіють цифровими навичками, а низький рівень цифрових навичок мають 37,9%. Насамперед старше населення характеризується відсутністю чи слабким рівнем цифрових навичок.

Щоб сприяти вирішенню цієї проблеми з 2020 року Міністерство цифрової трансформації України запустило національну онлайн-платформу з базових цифрових навичок⁴⁴. Онлайн-платформа пропонує тренінги з цифрових навичок у форматі edutainment, що включає ток-шоу, фільми та вебінари за участі відомих зірок та інфлюенсерів. Проте, як зауважують експерти⁴⁵, запуску онлайн-платформи недостатньо. Щоб про неї дізнались, а головне, щоб з'явився попит на користування такою платформою, потрібно провести інформаційну кампанію поза межами цифрового простору. А саме йдеться про просвітницьку рекламу та інструкції про користування платформою в рамках офлайн заходів, реклами на телебаченні тощо. Онлайн курси також потрібно доповнювати тренінгами та воркшопами у режимі офлайн, адже людям у яких відсутні базові цифрові навички може бути складно самостійно підключитись до освітніх серіалів та курсів онлайн⁴⁶. Нещодавно Міністерство Цифрової Трансформації оголосило про створення офлайн-хабів цифрової освіти на базі ЦНАПів, бібліотек, шкіл та IT-компаній. Згідно офіційних даних, станом на березень 2021

40. Українська Правда, Кількість користувачів інтернетом в Україні виросла на 7%. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/11/652498/>

41. Анастасія Попова (незалежна експертка з цифрової нерівності), інтерв'ю 5 березня 2021 року, онлайн.

42. Media Business Report, Доступ до інтернету в Україні. URL: <https://mbr.com.ua/uk/news/analytics/2367-shpd-internet-cerez-volz-misce-ukrayini-u-evropi>

43. Урядовий Кур'єр, Цифрова грамотність - неодмінна вимога сьогодення. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/cifrova-gramotnist-neodminna-vimoga-sogodennya/>

44. Міністерство та Комітет Цифрової Трансформації України, Цифрова освіта. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita>

45. Анастасія Попова (незалежна експертка з цифрової нерівності), інтерв'ю 5 березня 2021 року, онлайн.

46. Анастасія Попова (незалежна експертка з цифрової нерівності), інтерв'ю 5 березня 2021 року, онлайн.

Вплив пандемії COVID-19 на цифрову нерівність та права найбільш вразливих груп населення

року мережа таких хабів налічує більше шести тисяч організацій⁴⁷. Проте інформація про кількість українців, які скористалися послугами хабів та відгуки про їх діяльність відсутня.

Крім державних ініціатив в Україні існують і проекти з надання цифрових навичок, які імплементують громадські організації та волонтери. Одним з таких кейсів є одеський проєкт IT-бабусі, в рамках якого проводяться курси з цифрової грамотності у бібліотеках⁴⁸. Досвід IT-бабусь вказує на те, що місцеві ініціативи, які підтримують небайдужі громадяни та волонтери є найбільш ефективними. Навколо таких ініціатив будуються спільноти та так звані осередки за інтересами. Люди з низьким рівнем цифрових навичок обмінюються досвідом та допомагають одне одному освоїти нові цифрові знання⁴⁹.

Проте, на думку експертів, у разі відсутності конкретних стимулів, які б підвищували мотивацію до отримання цифрових навичок, будь які курси, чи то онлайн чи офлайн не будуть ефективними⁵⁰. Прикладом стимулу можуть бути доступ до е-послуг таких як безкоштовне отримання різного роду державних довідок чи сертифікатів в онлайн форматі.⁵¹ Іншим важливим фактором, що може сприяти отриманню цифрових навичок є менторство та обмін досвідом всередині сім'ї. Таким чином обмін знаннями та підтримка молодшого покоління, яке зазвичай має кращі цифрові навички, може суттєво пришвидшити процес отримання цифрових навичок серед людей старшого віку⁵².

Цифрова доступність все ще не є пріоритетом уряду

Більшість цифрових платформ та цифрових сервісів в Україні не пристосовані до потреб людей з зоровими чи слуховими інвалідностями. В Україні наразі мешкає близько 70 тисяч незрячих людей, але, за неофіційними

даними, їх у три рази більше. Оскільки кількість людей з вадами зору дуже велика, адаптація цифрових платформ та сервісів має бути нагальним пріоритетом. Аналіз найбільших цифрових платформ та сервісів в Україні показав, що 95% таких сервісів недоступні для людей із вадами зору та слуху. В середньому на кожній цифровій платформі та цифровому сервісі, який був досліджений для цього звіту за допомогою онлайн веб-чекера з доступності розробленого Інститутом Інноваційного Врядування⁵³, було знайдено 24 помилок, 80 попередження та 70 рекомендацій щодо стосуються контрастності кольорів, розміру шрифту, наявності alt-опису картинок тощо.

Таким чином цифрова доступність залишається однією з головних перешкод на шляху подолання цифрової нерівності. Причиною цього є низька обізнаність з цього питання та відсутність ефективних законодавчих та нормативних актів⁵⁴. Щоб досягти доступності, веб-платформи мають відповідати критеріям доступності міжнародного консорціуму WCAG. Найновіші критерії WCAG (WCAG 2.1) містять рекомендації щодо структури веб-сторінок, кольорів, зображень, аудіо та відео. Більше того, доступні веб-платформи в цілому покращують досвід користування в цілому, а не лише для користувачів з інвалідностями⁵⁵.

Наразі Україна зробила перші кроки у напрямку цифрової доступності, прийнявши в 2019 році положення про уніфікований дизайн веб-служб уряду та створивши Громадську раду з питань веб-доступності у Міністерстві цифрової трансформації. Однак у регламенті бракує чіткої стратегії імплементації, а Рада не має виконавчих повноважень.

Ключем до забезпечення ефективного законодавства про цифрову доступність може бути імплементація Директиви ЄС про веб-доступність та Європейського

47. Київський міський центр соціальної, професійної та трудової реабілітації. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita>

48. Проєкт IT Babushka, URL: <http://itbabushka.com.ua/>

49. Проєкт IT Babushka, URL: http://itbabushka.com.ua/?page_id=72

50. Олександр Федієнко (народний депутат, ВРУ), інтерв'ю 9 березня 2021 року, онлайн.

51. Олександр Федієнко (народний депутат, ВРУ), інтерв'ю 9 березня 2021 року, онлайн.

52. Дзвінка Чепеліс (експертка, Львівська міськрада), інтерв'ю 6 березня 2021 року, онлайн.

53. Проєкт Інституту Інноваційного Врядування, Веб Чекер Інклюзивності. URL: <https://inclusivechecker.org/>.

54. Дмитро Попов (незалежний експерт із цифрової доступності), інтерв'ю 28 лютого 2021 року, онлайн.

55. Дмитро Попов (незалежний експерт із цифрової доступності), інтерв'ю 28 лютого 2021 року, онлайн.

Вплив пандемії COVID-19 на цифрову нерівність та права найбільш вразливих груп населення

закону про доступність. Директива та Закон передбачають набір правил щодо цифрової доступності, яких повинні дотримуватися держави-члени. Директива може бути впроваджена в національне законодавство України як частина наближення національного законодавства до стандартів ЄС. Однак Директива про веб-доступність не була визначена пріоритетом серед інших нормативних актів та директив, які мають бути введені до національного законодавства відповідно до Угод про асоціацію з ЄС.

Низка її положень була імplementована до законодавства України з прийняттям Закону України “Про електронні комунікації”, що запроваджує з 2022 року. Його положеннями передбачається забезпечення вибору та рівноцінного доступу до електронних комунікаційних послуг осіб з інвалідністю як один з пріоритетів державної політики у цій сфері. Так само проєкт Стратегії розвитку ШСД в Україні пропонує впроваджувати заходи з доступності Інтернету для осіб з інвалідністю. Згідно з проєктом Плану заходів на виконання Стратегії, до кінця 2023 року планується забезпечити осіб з інвалідністю термінальним обладнанням для доступу до мережі, до кінця 2021 року – забезпечити доступ до сайтів органів державної влади, а до кінця 2022 року –

розробити програмне забезпечення для доступу до Інтернету, яке б спрощувало надання Інтернету цій категорії населення.⁵⁶

Додатково до законодавства, уряд і суспільство повинні знати про це питання. В Україні низка організацій громадянського суспільства сприяють цифровій доступності та надають підтримку національним та місцевим органам влади в адаптації публічних платформ до потреб людей з інвалідністю. Хоча роль громадянського суспільства є важливою і її слід підтримувати за допомогою різних інструментів, в першу чергу уряд зобов'язаний забезпечити доступність публічних веб-платформ для вразливих груп.

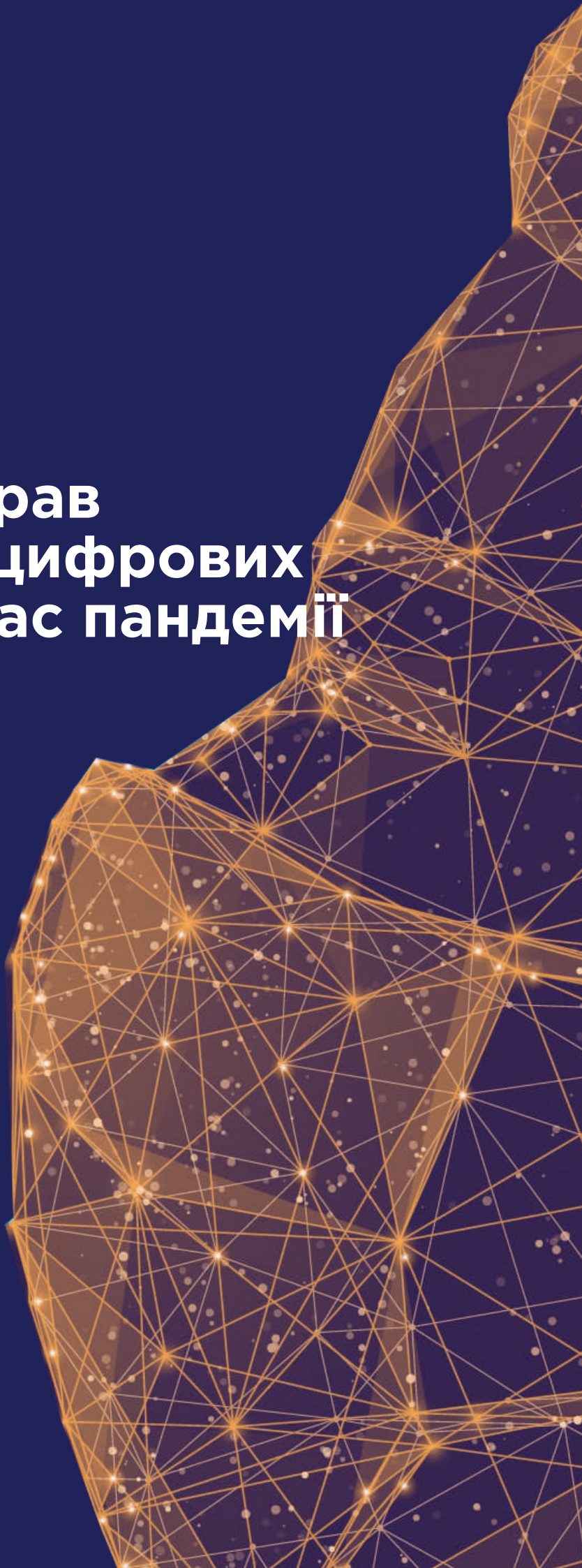
Для подолання цифрової нерівності та забезпечення базових цифрових прав громадян, особливо в період поширення коронавірусної інфекції COVID-19, доступ до інтернету, основних цифрових сервісів, персональних комп'ютерів та мобільних телефонів повинні бути доступними для кожного, включаючи найбільш вразливі верстви населення. Таке визнання має бути відображено в законодавстві та його реалізації. Більше того, ці сервіси мають бути доступними для людей з інвалідністю.

56. Міністерство цифрової трансформації України. Проєкт Плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку широкопasmового доступу до Інтернету. URL: <https://drive.google.com/file/d/1S9JEEHbNtY7aSwcS0y1b9OOdDrQPSQy/view>.

Дмитро Хуткий,
Христина Кварцяна

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

7

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

24

У квітні 2020, вже під час пандемії COVID-19, в Україні запрацював додаток і єдиний портал державних послуг “Дія”. Станом на 5 березня 2020 року у мобільному додатку вже були доступні 9 цифрових документів включно з українським і закордонним паспортами, картою платника податків, та свідоцтвом про народження дитини; тоді як на порталі “Дія” вже можна було отримати близько 50 державних послуг різного спрямування⁵⁷.

За словами проєктного менеджера підтримки “Дії” в ПРООН⁵⁸, загалом, в Україні існує приблизно 1200 публічних послуг, 100% з яких Міністерство цифрової трансформації планує зробити доступними онлайн до 2024 року⁵⁹.

Цифровізація публічних⁶⁰ послуг розширює цифрові права громадян, адже де-факто надає їм альтернативну можливість отримання певної державної послуги в іншій формі – онлайн. Паралельно з розвитком цифрових публічних послуг в Україні, Міністерство цифрової трансформації займається розвитком інтернет-інфраструктури з метою покриття 95% території України швидкісним мобільним та широкосмуговим інтернетом до 2024 року. Як зазначають деякі держслужбовці⁶¹, досягнення цієї цілі значно розширить цифрові права громадян, адже з одного боку – забезпечить універсальний доступ до інтернету, а з іншого – надасть доступ до публічних послуг громадянам, які проживають за межами великих міст, де доступ до ЦНАПу часто є проблематичним.

Водночас, цифровізація публічних послуг є комплексним процесом, який, серед іншого, передбачає налагодження взаємодії між міністерствами та державними реєстрами, розробку нових алгоритмів надання послуг та змін до законодавства, а також ефективну комунікацію з грома-

дянами. Варто зазначити, що наразі в Україні розробкою цифрових інструментів для реалізації цифрових публічних послуг займається Міністерство цифрової інформації та ДП “Дія”⁶². Проте, розробивши і запустивши певну послугу онлайн, Міністерство цифрової інформації не стає надавачем цієї послуги, як зазначив держслужбовець⁶³. Радше, воно є «третім вікном» між громадянином і профільним органом⁶⁴. Тим не менш, для налагодження обміну даними між реєстрами, а також збору і обробки заяв користувачів Міністерство цифрової трансформації України і ДП Дія збирає і розпоряджається персональними даними користувачів, до яких, залежно від послуги, належать: ПІБ, стать, дата народження, ідентифікаційний номер платника податків, номер телефону; електронна пошта; адреса місця проживання, дані паспорта тощо. Водночас, як зазначає команда МЦТ, «Дія не зберігає персональних даних користувачів, а лише в разовий запит ідентифікованого громадянина відображає інформацію з реєстрів⁶⁵».

Захист персональних даних користувачів є пріоритетом в розробці будь-яких цифрових платформ і послуг, зазначає держслужбовець⁶⁶. Проєктний менеджер підтримки “Дії” в ПРООН⁶⁷ пояснив, що за останні кілька років в Україні відбулася значна зміна парадигми щодо ро-

57. Міністерство цифрової трансформації України. За рейтингом порталу “Слово і діло” Михайло Федоров виконав найбільше обіцянок за рік роботи Уряду 5 березня 2021 рік. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/za-reytingom-portalu-slovo-i-dilo-mikhaylo-fedorov-vikonav-naybilshe-obitsyanok-za-rik-roboti-uryadu>

58. Володимир Брусиловський (проєктний менеджер підтримки “Дії”, ПРООН), інтерв’ю 28 січня 2021 року, онлайн.

59. Міністерство цифрової трансформації. Цілі до 2024 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/ministry>

60. Публічні і державні послуги вживаються як синоніми в цьому звіті.

61. Мстислав Банік (керівник проєкту “Дія”, Мінцифри), інтерв’ю 12 лютого 2021 року, онлайн.

62. Урядовий портал. Розвиток електронних послуг. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug>

63. Мстислав Банік (керівник проєкту “Дія”, Мінцифри), інтерв’ю 12 лютого 2021 року, онлайн.

64. Мстислав Банік (керівник проєкту “Дія”, Мінцифри), інтерв’ю 12 лютого 2021 року, онлайн.

65. Міністерство цифрової трансформації України. Безпека мобільного застосунку Дія. 20 травня 2020 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/bezpeka-mobilnogo-zastosunku-diya>

66. Олександра Коваленко (керівник експертної групи, Мінцифри), інтерв’ю 4 лютого 2021 року, онлайн.

67. Володимир Брусиловський (проєктний менеджер підтримки “Дії”, ПРООН), інтерв’ю 28 січня 2021 року, онлайн.

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

зуміння цінності персональних даних: «Розвиток захисту персональних даних і кібер-захисту є дуже позитивним, на мій погляд, і видно відхід від формального підходу «у нас є КСЗІ і значить все добре» до практичного підходу, коли залучаються зовнішні експерти, є партнерство з комерційними компаніями». На практиці, за словами держслужбовця⁶⁸, для гарантування дотримання законодавства в цій сфері в міністерстві працює експертна група з захисту персональних даних, що призначає відповідальну особу для оцінки кожної цифрової послуги на предмет обробки персональних даних та на її відповідність законодавству. За словами керівника проєкту «Дія», «логіка роботи з даними користувача у міністерстві детально відпрацьована з омбудсменом»⁶⁹. Більше того, за результатами перевірки Міністерства цифрової трансформації та ДП «Дія» щодо додержання законодавства у сфері захисту персональних даних, здійсненої Уповноваженим Верховної Ради з прав людини в червні 2020, порушень законодавства не було виявлено.

Громадський активіст⁷⁰ вважає, що за умови низької довіри суспільства до державних інституцій і відсутності підтверджень рівня кібер-безпеки від незалежних аудиторів, громадяни не можуть вважати, що їхні дані повністю захищені: «У цифровій безпеці побутує такий підхід, що по замовчуванню довіри до систем немає, поки не доведено протилежне; а наш досвід як українців не спростовує це твердження через неодноразові витoki даних». З початком пандемії стан дотримання цифрових прав значно погіршився, адже карантинні обмеження змусили велику частину людей з низьким рівнем цифрових навичок, які раніше надавали перевагу офлайн-послугам, почати використовувати їхні цифрові аналоги. В умовах цієї кризової ситуації також активізувалися шахраї і зросли ризики кібер-інцидентів, зазначив експерт⁷¹.

Безпека особистих даних не залежить лише від законодавчих норм, а від конкретних дій відповідних органів, які зовов'язані забезпечувати захист даних послідовно, не лише після витоку інформації⁷².

У широкому контексті, власне можливість отримання певних адміністративних та державних послуг онлайн збільшує можливості громадян, зокрема розширює їхні цифрові права. Однак у цьому звіті розглядаються саме ті е-послуги, які спрямовані на зменшення та подолання наслідків пандемії COVID-19.

Е-послуга: реєстрація та оформлення виплат допомоги по безробіттю (з 25 квітня 2020 року)

25 квітня 2020 року Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Міністерство цифрової трансформації, спільно з Державною службою зайнятості та за підтримки проєкту TAPAS⁷³ запустили електронну послугу з реєстрації та оформлення виплат допомоги по безробіттю на онлайн-порталі державних послуг «Дія»⁷⁴. Причому, фактично ця послуга поєднує дві послуги: отримання статусу безробітного та отримання допомоги.

TAPAS, прагнучи зробити найдоступніші послуги, розробляв проєкти нормативно-правових актів, які передбачали декілька методів ідентифікації (КЕП або більш поширений Bank ID), що могло би надати можливість скористатися цією е-послугою ще близько 30000-100000 особам, але Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування вирішив залишити лише КЕП⁷⁵. Дійсно, оголошення на урядовому сайті зазначає можливість ідентифікації за допомогою Bank ID чи Mobile ID⁷⁶. Взагалі, за даними уряду, станом на 24 квітня 2020 року кількість безробітних, зареєстрованих у державній служ-

68. Олександра Коваленко (керівник експертної групи, Мінцифри), інтерв'ю 4 лютого 2021 року, онлайн.

69. Мстислав Банік (керівник проєкту, ДП «Дія»), інтерв'ю 12 лютого 2021 року, онлайн.

70. Павло Белоусов (експерт із питань цифрової безпеки, ГО «Інтерньюз-Україна»), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн.

71. Павло Белоусов (експерт з питань цифрової безпеки, ГО «Інтерньюз-Україна»), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн.

72. Тарас Будинкевич (експерт із безпеки даних), інтерв'ю 15 лютого 2021 року, онлайн.

73. Проєкт USAID/UK AID «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS».

74. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Оформити допомогу по безробіттю тепер можна онлайн на порталі «Дія». 2020. 25 квітня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oformiti-dopomogu-po-bezrobittyu-teper-mozhna-onlajn-na-portali-diya>.

75. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт «TAPAS»), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

76. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Оформити допомогу по безробіттю тепер можна онлайн на порталі «Дія». 2020. 25 квітня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oformiti-dopomogu-po-bezrobittyu-teper-mozhna-onlajn-na-portali-diya>.

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

26

бі зайнятості, становила 426400 осіб, що було на 113000 більше, ніж на цю ж дату 2019 року⁷⁷. За цією оцінкою, карантин з метою зменшити поширення COVID-19 міг спричинити втрату роботи 113000 осіб. Відповідно, гіпотетично така кількість людей могла звернутися по допомоги по безробіттю, спричену пандемією коронавірусу.

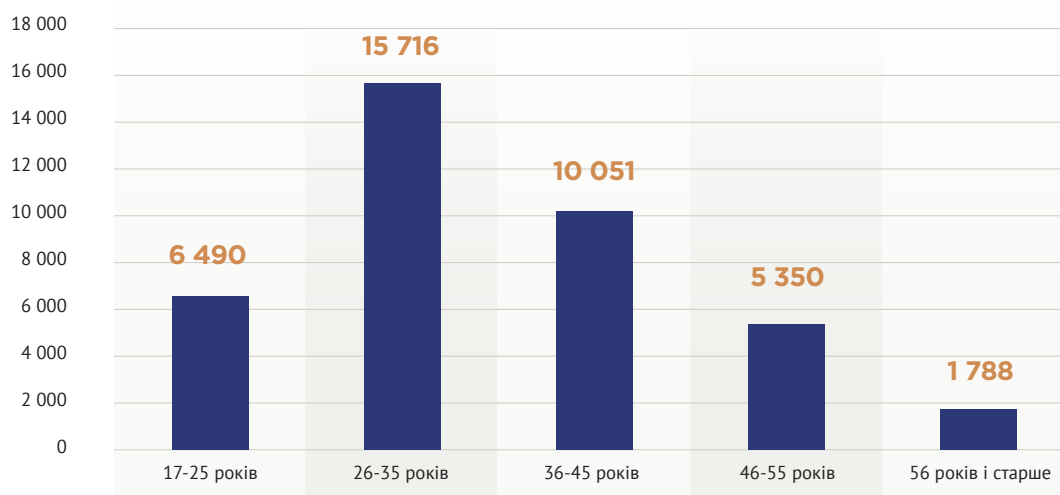
При цьому, за даними проекту "TAPAS"⁷⁸ за весь час дії е-послуги, за який наявні детальні дані, (з квітня 2020 року по січень 2021 року) через портал "Дії" всього було

подано 39395 заяв: 22419 (56,9%) від жінок і 16976 (43,1%) від чоловіків.

Враховуючи вікову структуру працюючого населення, закономірно, що найбільше заяв (15716) було подано у віковій групі 26-35 років, а найменше (1788) - у групі 56 років і старше (детальніші дані на діаграмі №1). При цьому, мінімум кількості заяв (873) припав на серпень, а максимум (9214) - на листопад 2020 року (детальніші дані на діаграмі №2).

Діаграма 1.

Віковий розподіл кількості поданих заяв на отримання допомоги по безробіттю

Діаграма 2.

Часова динаміка кількості поданих заяв на отримання допомоги по безробіттю

77. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Оформити допомогу по безробіттю тепер можна онлайн на порталі "Дія". 2020. 25 квітня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oformiti-dopomogu-po-bezrobittyu-teper-mozhna-onlajn-na-portali-diya>.

78. Олеся Даниленко (співробітниця програми "Е-Послуги", проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

Під час піку захворюваності представництва Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування були закриті і представники Фонду працювали з дому, через що була відсутня можливість отримати послугу офлайн, що запроваджувало певні обмеження щодо людей, які не мають комп'ютерів, смартфонів та/або цифрових навичок⁷⁹. За звичайних умов такі послуги мають надаватися у ЦНАПах. Причому, хоча для користувача користування послугами у ЦНАПах виглядає як паперовий процес, насправді внутрішні бізнес-процеси оформлення послуги повністю оцифровані. Навіть під час локдауну у ЦНАПах можуть стояти термінали, де людина може скористатися е-послугою⁸⁰.

Е-послуга: подання заяви на отримання матеріальної допомоги ФОПам та найманим працівникам (14-31 грудня 2020 року)

14 грудня 2020 року. МЦТ оголосило запуск “найочікуванішої послуги року” - подання заяви на отримання матеріальної допомоги ФОПам та найманим працівникам⁸¹.

Оформити заяву і отримати виплати можна було виключно до 31 грудня 2020 року, тобто лише протягом 2 тижнів. Це був дуже стислий проміжок надання е-послуги, що певною мірою обмежувало цифрові права потенційних отримувачів послуги. Також обмежувальним фактором була умова, що подаватися могли лише ті ФОПи та наймані працівники юридичних осіб або ФОПів, чий основний КВЕД належав до тих, стосовно яких вжито карантинних заходів. Адже у доковідні часи основний дохід міг надходити з неосновних КВЕДів і, відповідно, під час карантину ФОПи та наймані працівники з такими доходами також недоотримували доходи. Імовірно, відбір за основним КВЕДом виглядав як простий і зрозумілий критерій. Але через нього були упосліджені цифрові права ФОПів та найманих працівників, чия діяльність за неосновними КВЕДами під час карантину була заборонена, і вони не мали права подавати на матеріальну допомогу. Тобто

можна було задовольнити цифрові права більшої кількості ФОПів та найманих працівників - шляхом розробки більш гнучких критеріїв. До прикладу, можна було враховувати обсяги докарантинних доходів, які були отримані від видів діяльності, щодо яких було вжито карантинних заходів). Особливо, що було застосовано такий кількісний критерій права скористатися послугою, як обсяг середньої заробітної плати найманого працівника рівно або менше 30 тисяч гривень на місяць за III квартал. Цей критерій, який звузив коло осіб, яким було надано право на користування е-послугою, також не був належно обґрунтований.

У цій е-послуді було реалізовано низку особливих технологічних рішень. По-перше, розробники розуміли, що портал може не витримати великого навантаження, і тому свідомо дозволяли ідентифікацію або за кваліфікованим електронним підписом (КЕП) або за Bank ID⁸². Через це теоретично не всі особи, які мали право подати заяву на отримання матеріальної допомоги, могли це зробити - адже не всі мали такі засоби електронної ідентифікації. Тобто їхні права на отримання цієї послуги були обмежені. І хоча на практиці оформити, наприклад, Bank ID можливо відносно легко і швидко через онлайн-банкінг, у принципі відбулося звуження прав. При цьому варто відзначити, що наявність двох альтернативних методів ідентифікації (КЕП або Bank ID) - це краще, ніж лише один, і це розширює коло потенційних користувачів та їхні цифрові права. По-друге, сам процес отримання послуги був пояснений та організований доволі просто. Було відмічено, що послуга є еталонною - вона дуже зручна для користувачів і її можна отримати за 2 хвилини⁸³. По-третє, “Дія” автоматично перевіряла дані заявників у Реєстрі застрахованих осіб Пенсійного Фонду України на відповідність умовам отримання допомоги⁸⁴. По-п'яте, передбачена законом процедура ідентифікації не потребувала підписання особою - із технологічної точки зору, “Дія” сама накладала технологічну печатку на заяву⁸⁵. По-шосте, інформація про користувачів була

79. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт “ТАPAS”), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

80. Олексій Зелів'янський (координатор компоненту “Е-Послуги”, програма “EGAP”), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

81. Дія. Одноразова матеріальна допомога ФОП та найманим працівникам. 2020. 14 лютого 2021 року. URL: <https://diia.gov.ua/news/odnоразова-materialna-dopomoga-fop-ta-najmanim-pracivnikam>.

82. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт “ТАPAS”), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

83. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт “ТАPAS”), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

84. Дія. Одноразова матеріальна допомога ФОП та найманим працівникам. 2020. 14 лютого 2021 року. URL: <https://diia.gov.ua/news/odnоразова-materialna-dopomoga-fop-ta-najmanim-pracivnikam>.

85. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт “ТАPAS”), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

закодована: Пенсійний Фонд України передавав "0" і "1", які для сторонньої людини нічого не означали, але значення цих кодів були узгоджені між адміністраторами е-послуги заздалегідь, що також дозволило і прискорити обробку даних⁸⁶.

Незважаючи на розглянуті часові та юридичні обмеження, цією е-послугою скористалося майже півмільйона користувачів. За даними проєкту "TAPAS"⁸⁷, за два останні тижні 2020 року користувачі "Дії" сумарно подали аж 480207 заяв: 394458 заяв (82,14% від загальної кількості) через мобільний додаток і 85749 заяв (17,86% від загальної кількості) через веб-портал "Дія".

При цьому, потенційно, цю е-послугу могли отримати і більше бенефіціарів. За оцінкою представника проєкту "TAPAS", право на отримання такої матеріальної допомоги мали близько 800000 осіб⁸⁸. І хоча Мінцифри робило публічні роз'яснення та надсило пуш-повідомлення через "Дію", деякі люди не хотіли і відмовлялися отримувати допомогу, "бо боялися, що держава до них прийде і буде проводити якийсь аудит"⁸⁹. Понад те, не всі ті, хто потребував допомогу, знали про таку можливість, а серед тих, хто знав, не всі володіли цифровими компетентностями для того, щоби зробити відповідний запит⁹⁰. Як пояснив представник проєкту "TAPAS"⁹¹, якби всі, наділені правом на отримання цієї послуги пішли у місцеві управління соціального захисту, то вони створили би черги, заразилися і захворіли, - тому саме через пандемію COVID-19 вирішили надавати цю послугу виключно онлайн. У цьому випадку спостерігається дилема: або надавати послугу і онлайн і офлайн і цим надати права на отримання матеріальної допомоги якомога більшій кількості осіб, але збільшити ризики захворювання на коронавірус, або надавати цю послугу лише онлайн і таким чином обмежити права частини осіб, але зменшити ризики захворюваності. Вибір був непростий, і він був зро-

блений вибір на користь охорони здоров'я. Окрім того, органи державної влади, яким відомі КВЕДи та номери банківських рахунків підприємців, могли би призначити цю послугу повністю автоматично⁹². Хоча, з іншої точки зору, кожна особа повинна має право відмовитися від допомоги, навіть із власних суб'єктивних міркувань. У цьому плані необхідність подання заяви для отримання матеріальної допомоги зберігала цифрові права.

Громадяни, яким з певних причин не вдалося скористатися послугою, зверталися в Мінцифри під час і після закінчення прийому заяв на отримання одноразової допомоги. Керівник проєкту "Дія" пояснив, що найбільше звернень надійшло від громадян, що мали помилкові дані в реєстрах та тих, хто хотів оскаржити перелік КВЕДів ухвалений постановою Кабінету Міністрів про присвоєння одноразової матеріальної допомоги⁹³. Серед інших перешкод, які завадили скористатися послугою: людина перестала бути працевлаштованою; запізнення з поданням податкової звітності компаніями, чії наймані працівники хотіли скористатися послугою. Так наприклад, як зазначає держслужбовець⁹⁴, одна з компаній, подала звітність щодо сплати ЄСВ співробітників лише 24 грудня, за кілька днів до закінчення прийому заяв на порталі та в додатку "Дія". Оскільки податкова звітність була основоположним критерієм первинного відбору, співробітники цієї організації не могли скористатися послугою в перші дні. Понад те, як зазначив держслужбовець⁹⁵, значна частка громадян не уважно поставилася до введення поля IBAN. Для вирішення цієї проблеми, розробники пропрацювали це питання з п'ятдесятьма банками, щоб кожен міг надати інструкцію як дізнатись свій номер IBAN у банку. Зрештою, в саму послугу було додане окреме посилання з поясненням.

Окрім цього, надання матеріальної допомоги ФОПам та найманим працівникам викликає низку питань. Так, по

86. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

87. Олеся Даниленко (співробітниця програми "Е-Послуги", проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

88. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

89. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

90. Олексій Зелів'янський (координатор компоненту "Е-Послуги", програма "EGAP"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

91. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

92. Олексій Зелів'янський (координатор компоненту "Е-Послуги", програма "EGAP"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

93. Мстислав Банік (керівник проєкту "Дія", Мінцифри), інтерв'ю 12 лютого 2021 року, онлайн.

94. Мстислав Банік (керівник проєкту "Дія", Мінцифри), інтерв'ю 12 лютого 2021 року, онлайн.

95. Мстислав Банік (керівник проєкту "Дія", Мінцифри), інтерв'ю 12 лютого 2021 року, онлайн.

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

400000 заявам кошти були переказані у 2020 році, а решті 80207 - у 2021 році⁹⁶. Чому, якщо планувалося всім здійснити перекази до 31 грудня 2020 року, комусь виплатили вже у наступному році? За якими критеріями одним особам перекази були здійснені раніше, а іншим - пізніше? За умов надання послуг у різних час постає питання порушення цифрових прав. Також викликає питання неспівпадіння кількості поданих заяв та кількості осіб, яким перераховані кошти - на 3000 заяв менше, ніж грошових переказів матеріальної допомоги⁹⁷. Якщо реєстр осіб для виплат є звичайним файлом із зазначенням переліку отримувачів допомоги та їх реквізитів, то існує велика ймовірність його зміни особою з доступом, яка може додати отримувача, що взагалі не подавав заяви, або вилучити з файлу належних отримувачів⁹⁸. Тож, на яких підставах були перераховані публічні кошти? Хто сформував остаточний реєстр осіб для виплат? Хто надаватиме роз'яснення представникам Державної аудиторської служби України (ДАСУ)? Хто нестиме відповідальність? Ці питання залишаються відкритими.

Виклики публічної політики щодо цифрових прав та е-послуг під час пандемії COVID-19

Що вважати дотриманням, а що обмеженням цифрових прав щодо отримання е-послуг під час епідемії COVID-19? У найкращому разі повне забезпечення прав, як звичайних, так і цифрових - це наявність можливості отримати послугу як електронну/онлайн так і паперову/офлайн. Тоді, логічно, що обмеженням прав є ненадання або вилучення державою можливості отримати або онлайн або офлайн-послугу. Якщо ж за надзвичайних обставин запроваджується локдаун чи карантин і державні послуги наявні лише в електронному вигляді онлайн, має бути забезпечена можливість ними скористатися для всіх категорій громадян. Тобто мають бути надана можливість скористатися відповідними пристроями (персональними комп'ютерами, мобільними телефонами, терміналами тощо) із програмним забезпеченням (веб-платформами, мобільними додатками тощо) та проведено навчання чи інструктаж для фор-

мування відповідних цифрових компетенцій. Очевидно, такі можливості для всіх громадян України, які постраждали від наслідків локдауну і потребували відповідних державних послуг, не були надані. Таким чином, права частини громадян не були задоволені.

Як зазначив фахівець із громадського сектору: якщо ти підприємець і хочеш отримати матеріальну допомогу - купи собі новий смартфон, встановити мобільний додаток і подай заяву в "Дії", тобто порушується рівність в отриманні послуг за майновим критерієм, що є порушенням Конституції⁹⁹. Цю тезу також висловила екс-керівниця ДП "Дія": люди, які не мають ані комп'ютера ані телефона не мали жодної змоги подати заяви у паперовому вигляді - а це звуження прав за майновим цензом; тобто усім людям, які живуть поза цифровим полем, відмовили у реалізації їхніх прав на допомогу¹⁰⁰. На думку громадського активіста, цифрові права щодо е-послуг, пов'язаних із подоланням епідемії COVID-19 порушуються ненавмисне - бо про них мало хто замислюється, - але незнання не звільняє від відповідальності¹⁰¹.

При цьому держава, міжнародні партнери та громадські організації таки шукали та знаходили компромісні рішення - переважно у вигляді розробки, комунікації та запуску виключно електронних послуг. Звісно, у режимі форс-мажору, спричиненого пандемією коронавірусу, рішення приймалися швидко і розроблялися у стислі строки, тому недоліки є закономірними. Однак, як демонструє попередній аналіз, ретроспективно деякі з них можна було уникнути, а перспективно, можливо запровадити нові е-послуги.

Загалом, швидка цифровізація публічних послуг має потенційні ризики для доступності і інформаційної безпеки громадян. Встановлення вузьких часових рамок для досягнення амбітної мети, з одного боку, відповідає суспільному запиту на швидкі зміни і, в разі успіху, значно підвищить політичний капітал команди міністерства і Президента України Володимира Зеленського. З іншого боку, високий результат як найвища мета ставить під ри-

96. Олексій Зелів'янський (координатор компоненту "Е-Послуги", програма "EGAP"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

97. Олексій Зелів'янський (координатор компоненту "Е-Послуги", програма "EGAP"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

98. Олена Чепуренко (екс-керівниця, ДП "Дія"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

99. Євген Поремчук (голова правління, ГО "Електронна республіка"), інтерв'ю 4 лютого 2021 року, м. Київ.

100. Олена Чепуренко (екс-керівниця, ДП "Дія"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

101. Володимир нц (директор, ГО "Електронна демократія"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

30

зик якість продукту. Форс-мажорні обставини, викликані пандемією COVID-19 лише ускладнюють цей процес.

Позаштатна радниця-консультантка Комітету з питань цифрових трансформацій ВРУ¹⁰² звернула увагу на потенційні ризики для безпеки персональних даних, пов'язані з використанням реальних даних на стадії тестової експлуатації багатьох цифрових публічних послуг. За словами експертки, інституційні процедури і заповідники для безпечної обробки персональних даних створюються протягом року після того, як певна послуга є передана в промислову експлуатацію. Важко встановити чи це вже відбулося з цифровими послугами від Єдиного державного порталу Дія, адже, по-перше, існують бюрократичні бар'єри для передачі на державний баланс послуг розроблених за донорський кошт, і по-друге, відповідних рішень профільних органів ще немає. Ймовірно, вважає експертка¹⁰³, нова інформація з'явиться за результатами перевірки Державної аудиторської служби, що наразі перевіряє ДП Дія на предмет дотримання державної політики і використання бюджетних коштів за проханням голови Комітету ВРУ з питань цифрової трансформації.

Перспективи розвитку публічної політики щодо цифрових прав, пов'язаних з е-послугами

Існує низка можливостей вдосконалити надання е-послуг, пов'язаних із подоланням наслідків пандемії коронавірусу. Зокрема, є сенс надати можливість тим, хто не встиг податися за 2 тижні наприкінці 2020 року, подати заяву на отримання матеріальної допомоги ФОПам та найманим працівникам. Також варто відшкодовувати не лише основним КВЕДом, а за тими КВЕДами, за якими до локдауну був дохід. Понад те, можливо запровадити більше альтернативних методів ідентифікації онлайн та встановити термінали самообслуговування офлайн.

Окрім того, коли людям необхідна допомога, їм наразі доступний лише варіант спілкування з чат-ботами, який не є достатньо ефективним; насправді, люди радіють, коли з ними спілкуються реальні люди, - тому варто б було створити кол-центр щодо е-послуг¹⁰⁴. Також, є сенс за зразком ProZorro розмістити на репозиторії, наприклад, GitHub¹⁰⁵ усі нормативно-правові акти з усією історією правок та відкритим кодом е-послуг¹⁰⁶.

Також потенційно можливо запровадити е-послуги за зразками кращих світових практик. Так, компанії Apple та Google дають державам можливість отримати безкоштовний доступ до API, щоб розробити програмне забезпечення яке за допомогою технології Bluetooth допомагало би відстежувати контакти громадян з метою виявлення осіб, інфікованих COVID-19, та інших осіб, із якими вони контактували¹⁰⁷. Так, якщо людина має позитивний тест на COVID-19, то ці дані зберігаються локально на пристрої (і тому їхня приватність збережена), а вже людина може сповістити тих, із ким контактувала, щоб вони йшли на самоізоляцію¹⁰⁸. Завдяки тому, що ця розробка крос-платформна, пристрої з різними операційними системами можуть обмінюватися між собою даними - і такий функціонал відстеження контактів та пуш-повідомлень цілком можливо і логічно додати до мобільного додатку "Дія"¹⁰⁹. Окрім цього, українська влада обговорює можливість запровадження паспортів щеплення, але це значною мірою буде залежати від того, яке рішення приймуть ВООЗ та Єврокомісія¹¹⁰. До того ж, за прикладом інших країн людям при плануванні відвідувань різноманітних закладів варто надавати інформацію через Гугл-карту (Google Map) з позначеннями місць де є хворі на COVID-19, а де немає; можна навіть показувати рівень скупченості людей у магазинах (як зараз відображаються затори на дорогах), щоб люди мали змогу обрати максимально безпечне місце для покупок¹¹¹. Також можливо організувати інформування за життєвими подіями: не вистачає інформації, які саме правила прийому діють у поліклініках та лі-

102. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО "Ваїбіт"), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

103. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО "Ваїбіт"), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

104. Олена Чепуренко (екс-керівниця, ДП "Дія"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

105. GitHub. Where the world builds software. 2021. URL: <https://github.com/>.

106. Володимир Фльонц (директор, ГО "Електронна демократія"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

107. Apple, Google. Privacy-Preserving Contact Tracing. 2021. URL: <https://covid19.apple.com/contacttracing>.

108. Олексій Зелів'янський (координатор компоненту "Е-Послуги", програма "EGAP"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

109. Олексій Зелів'янський (координатор компоненту "Е-Послуги", програма "EGAP"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

110. Данило Молчанов (заступник керівника, проєкт "TAPAS"), інтерв'ю 3 лютого 2021 року, онлайн.

111. Олена Чепуренко (екс-керівниця, ДП "Дія"), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

Реалізація цифрових прав у контексті цифрових послуг під час пандемії COVID-19

карнях при необхідності відвідання, які послуги доступні та у який час; це ж стосується навчальними закладами та іншими суспільно важливими громадськими установами¹¹². Такі е-послуги сприяли би зменшенню ризиків інфікування на COVID-19.

Принципово іншим підходом є конкурентна модель надання послуг. У такому разі держава не створює штучну монополію на публічні послуги, а є лише одним із гравців ринку і змагається за користувачів якістю надання е-послуг. Наприклад, як розмірковує громадський активіст¹¹³, “Дія” могла би мати відкритий API, на основі якого особи та організації з громадського та бізнес-секторів могли би розробляти та надавати подібні е-послуги, але зі зручним інтерфейсом (наприклад, це може бути схоже на модель роботи сервісу “Taxer”¹¹⁴). Ба більше, є експертний погляд, що МЦТ - єдиний державний орган, який є полісі мейкером у сфері е-послуг - має не кодити е-послуги (натомість, ліцензувати адміністраторів баз даних та сервіс-провайдерів, як це відбувається із банківськими послугами), а розробляти публічну політику (наприклад, запровадити стандарт, що усі публічні послуги мають бути на відкритому коді (наприклад, Creative Commons license¹¹⁵), встановити стандарти захисту і зберігання даних)¹¹⁶. За словами фахівця, це буде не “держава у смартфоні”, а “смартфон без держави” - тобто контроль залишаться, але не контроль громадян, а контроль стандартів¹¹⁷. Дійсно, такий підхід диверсифікує ризики, створює конкуренцію, забезпечує кращу якість і ціну і забезпечує дотримання цифрових прав користувачів е-послуг.

За словами проєктного менеджера підтримки “Дії” в ПРООН¹¹⁸, цифровізувати 1200 послуг за 5 років - це теоретично максимально можливий темп, з яким це можна робити, тоді як швидка діджиталізація послуг потенційно може мати ризики для кібербезпеки. Більше того, з орієнтацією на швидкий результат при розробці цифрових публічних послуг може втратитися фокус на деякі враз-

ливі групи населення, насамперед людей старшого віку, людей з інвалідністю, з вадами зору, та в певних ситуаціях внутрішньо переміщених осіб. Так наприклад, відсутність офлайн-альтернатив цифровій послугі для подачі заяв на отримання одноразової матеріальної допомоги обмежувала права тих, хто не користується комп'ютером чи смартфоном з різних причин. «Цих людей потрібно включати в цей процес, але, можливо, в погоні за результатом про це можуть забути, або це буде сприйматися як другорядний фактор», - зазначив експерт¹¹⁹.

Головним інструментом контролю над дотриманням цифрових прав громадян при реалізації цифрових послуг є увага громадського сектору та всього суспільства спрямована на ці питання. Для забезпечення інклюзивності цифрових публічних послуг необхідно включати в розробку електронних послуг і державної політики в цій сфері державні інституції, громадські організації, міжнародних організацій, та інших стейкхолдерів, що займаються адвокацією цих питань доступності.

112. Олена Чепуренко (екс-керівниця, ДП “Дія”), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

113. Євген Поремчук (голова правління, ГО “Електронна республіка”), інтерв'ю 4 лютого 2021 року, м. Київ.

114. Приватний е-сервіс з інформування щодо податкового законодавства України, для подання електронних звітів, сплати податків, та перевірки заборгованості ФОПів онлайн: <https://taxer.ua/uk/>.

115. Creative Common. About the licenses. 2021. URL: <https://creativecommons.org/licenses/>.

116. Володимир Фльонц (директор, ГО “Електронна демократія”), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

117. Володимир Фльонц (директор, ГО “Електронна демократія”), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

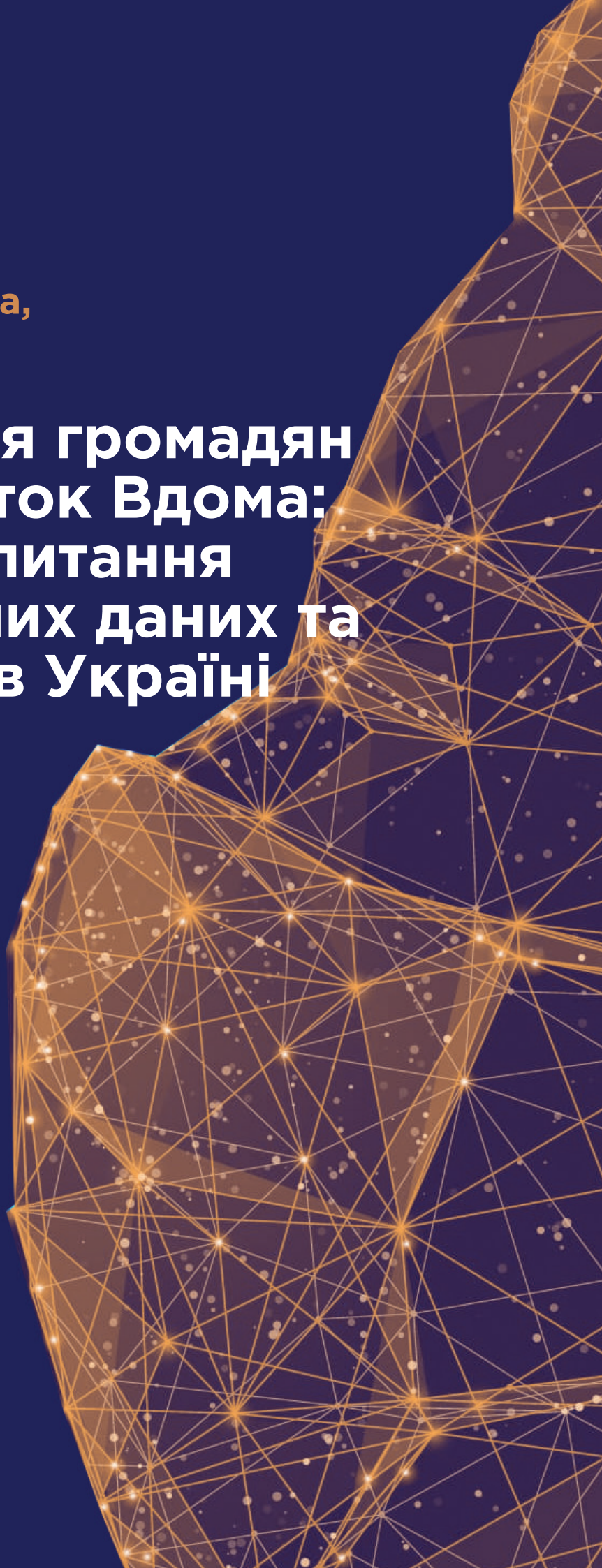
118. Володимир Брусиловський (проєктний менеджер підтримки “Дії”, ПРООН), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

119. Володимир Брусиловський (проєктний менеджер підтримки “Дії”, ПРООН), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

Христина Кварцяна,
Максим Дворовий

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

8

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

На початку 2020 року світ сколихнула пандемія невідомого на той момент характеру, яка більше ніж на рік змінила звичайний порядок життя усіх. Хвороба, спричинена поширенням коронавірусної інфекції та відома як Covid-2019 або COVID-19, стала викликом для систем охорони здоров'я. Природа передачі вірусу стала зрозумілою лише наприкінці березня 2020 року¹²⁰, коли хвороба вже вирувала у світі.

На той час держави і технологічні гіганти почали думати над тим, як можна використати досягнення в розвитку інформаційних технологій для запобігання зараженню, або ж принаймні інформування осіб про те, що вони перебували у контакті з інфікованими. Найпоширеніші цифрові інструменти, що лягли в основу розробки таких рішень – це відстеження контактів (contact tracing) та повідомлення про можливий контакт з хворими (exposure notification)¹²¹. Додатки для відстеження контактів дозволяють людям реєструвати своє місцезнаходження та ділитися ним з органами охорони здоров'я, які в свою чергу можуть точніше ідентифікувати місця спалаху захворюваності, тоді як програми exposure notification лише сповіщають користувача, якщо він/вона перебували поряд із людиною, яка згодом виявила позитивний тест на COVID-19. Це відбувається через обмін інформацією з іншими смартфонами за допомогою Bluetooth.

Одним з найвідоміших прикладів застосування технології contact tracing є додаток TraceTogether¹²², розроблений у Сінгапурі, який допомагає ідентифікувати заражену людину поблизу, використовуючи Bluetooth на смартфоні користувача та дозволу на визначення місця знаходження. Хоча переважна більшість сінгапурців використовує додаток в цифровому вигляді, для тих, хто не володіє мобільним телефоном чи не бажає встановлювати на

нього додаток існує офлайн-альтернатива доступна для всіх резидентів безкоштовно – token. Як і додаток, token фіксує лише дані про близькість за допомогою технології Bluetooth, не збирає дані геолокації, і не має стільникового зв'язку.

Станом на січень 2021, 78% населення Сінгапура використовувало TraceTogether¹²³, тоді як в ЄС аналогічні додатки не мали значного успіху. Не зважаючи на прогнозовані 67.5% - 85.5%¹²⁴ потенційних користувачів, у Франції наприклад, додаток TousAntiCovid завантажили близько 5 мільйонів громадян на Google Play Market¹²⁵. Такі ж показники в італійського додатка Immuni¹²⁶. Варто відзначити, що використання додатків для відстеження хворих на території ЄС не є обов'язковим для громадян і резидентів. Так, у резолюції від 17 квітня 2020 Європарламент постановив, що будь-які цифрові заходи проти пандемії повинні повністю відповідати законодавству про захист даних та конфіденційність, а використання додатків не повинно бути обов'язковим. Зокрема, збереження даних повинно бути децентралізованим задля уникнення потенційних ризиків зловживання або втрати довіри. Також, в резолюції йдеться, що рішення про впровадження будь-яких цифрових заходів проти пандемії повинні включати положення про припинення дії, щоб унеможливити їх використання після закінчення пандемії.

120.WHO. WHO Transmission of SARS-CoV-2: implications for infection prevention precautions: Scientific Brief. 9 липня 2020 року.

URL: <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/transmission-of-sars-cov-2-implications-for-infection-prevention-precautions#:~:text=Current%20evidence%20suggests%20that%20transmission,%2C%20talks%20or%20sings.>

121.Володимир Брусиловський (проектний менеджер підтримки "Дії", ПРООН), інтерв'ю 28 січня 2021 року, онлайн.

122.Singapore Government Agency Website. TraceTogether, safer together. URL: <https://www.tracetogether.gov.sg>.

123.Tham Yuen-C. More than 4.2 m people using TraceTogether, token distribution to resume soon: Lawrence Wong. The Straits Times. 4 січня 2021 року. URL: <https://www.straitstimes.com/singapore/politics/parliament-more-than-42m-people-using-tracetogether-token-distribution-to-resume>.

124.University of Oxford. Digital contact tracing can slow or even stop coronavirus transmission and ease us out of lockdown. 16 квітня 2020 року. URL: <https://www.research.ox.ac.uk/Article/2020-04-16-digital-contact-tracing-can-slow-or-even-stop-coronavirus-transmission-and-ease-us-out-of-lockdown>.

125. TousAntiCovid. Google Play Store. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=fr.gouv.android.stopcovid&hl=en&gl=US>.

126. Immuni. Immuni Official Website. URL: <https://www.immuni.it/italia.it>.

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

В Рекомендаціях Єврокомісії від 17 квітня 2020 щодо захисту даних в програмах, що підтримують боротьбу з пандемією COVID-19 Єврокомісія визнала додатки відстеження контактів¹²⁷, засновані на технологіях короткого діапазону, таких як Bluetooth, а не GPS, найбільш перспективними з точки зору охорони здоров'я. Пріоритетність contact tracing над tracking в реальному часі пояснюється нижчими ризиками для конфіденційності¹²⁸.

Загалом, згідно з даними Єврокомісії, кожна країна ЄС за винятком Болгарії, Люксембургу, і Швеції вже розробила або перебуває в процесі розробки додатку для відстеження контактів хворих на COVID-19¹²⁹. Щоправда, лише деякі з цих додатків є сумісними з їхніми аналогами в інших європейських державах, що дозволяє додаткам обмінюватися інформацією, коли користувач подорожує всередині ЄС.

Іншим напрямком, у якому держави спробували використовувати технології, стало відслідковування дотримання умов карантину. Спроби української влади застосувати цифрові інструменти вилилися у створення додатку «Дій вдома», який згодом змінив назву на «Вдома». Його було запущено 7 квітня 2020 року – і він одразу став предметом для дебатів серед громадянського суспільства та правозахисної спільноти в Україні¹³⁰.

Що таке «Вдома»?

«Вдома» — це додаток, призначений для контролю за дотриманням умов самоізоляції. Контроль відбувається за допомогою перевірки відповідності фотографії обличчя особи еталонній фотографії, зробленій під час

встановлення мобільного додатку, та геолокації мобільного телефона в момент фотографування.¹³¹ Саме так його описувало Міністерство цифрової трансформації у квітні 2020 року і саме так його дія описується в чинних нормативно-правових актах.¹³²

Після встановлення мобільного додатка в будь-який час протягом доби особа отримує повідомлення (push-повідомлення). У разі отримання повідомлення особа повинна протягом 15 хвилин з використанням мобільного додатка зробити фотографію свого обличчя. У разі невідповідності геолокації або фотографії, відсутності зв'язку з особою через мобільний додаток, видалення, встановлення обмежень щодо передачі інформації за допомогою мобільного додатку, до органів Національної поліції надсилається повідомлення про випадок порушення зобов'язання щодо самоізоляції. Надсилання повідомлення є підставою для подальшого здійснення органами Національної поліції, Національної гвардії контролю за виконанням зобов'язання щодо самоізоляції.

Згідно з інформацією, наданою Міністерством цифрової трансформації України, додаток «Вдома» був розроблений командою МЦТ у співпраці з Міністерством охорони здоров'я України, МВС та Центром громадського здоров'я МОЗу¹³³. Згідно з постановою КМУ від 2 квітня 2020 року Міністерство цифрової інформації повинно було до 5 квітня 2020 року розробити електронний сервіс для проведення моніторингу щодо додержання самоізоляції та/або обсервації. За словами Михайла Федорова, додаток було створено за 4 дні, потім його постійно допрацьовували¹³⁴. Брак часу для розробки та належного тестування

127. Йдеться про contact tracing, а не tracking.

128. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0417\(08\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0417(08)&from=EN).

129. Official Journal of the European Union. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION. Guidance on Apps supporting the fight against COVID 19 pandemic in relation to data protection. 17 квітня 2020 року. URL: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/travel-during-coronavirus-pandemic/mobile-contact-tracing-apps-eu-member-states_en.

130. BBC News Україна. Дій вдома: додаток, який стежитиме за українцями на самоізоляції. 8 квітня 2020 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52217877>.

131. Кабінет Міністрів України. Пройди обсервацію вдома. 27 квітня 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/projdi-observaciyu-vdoma>.

132. ВРУ. Законодавство України. Постанова Кабінету Міністрів України № 1236 від 9 грудня 2020 року "Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2". 10 квітня 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF/>

133. Імпульс. Підсумки 2020: «Стислі терміни та велике навантаження, це був надзвичайний тест для нашої команди», – Мстислав Банік. Січень 2021 року. URL: pidsumki-2020-stisli-termini-ta-velike-navantazhennya-tse-buv-nadzvichajnij-test-dlya-nashoyi-komandi-mstislav-banik

134. Сергій Щербина. Михайло Федоров: Якщо потрібно буде зробити "COVID-паспорт" – зробимо швидко". РБК-Україна. 3 лютого 2021 року. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/mihail-fedorov-nuzhno-budet-sdelat-covid-1612282857.html>

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

додатку і швидке введення в експлуатацію, зумовлене критичними показниками захворюваності, вплинули на ефективність “Вдома”.

З квітня 2020 на платформах App Store та Google Play Market, додаток було оновлено щонайменше один раз. Станом на сьогодні, за даними озвученими Міністром цифрової трансформації Михайлом Федоровим, додаток завантажили 720 тисяч осіб¹³⁵ (з яких більше 500 тисяч завантажень здійснених на Google Play Market¹³⁶).

Функціонал додатку, судячи з його опису на Google Play Market, не змінився суттєво та передбачає реєстрацію в місці проходження обсервації або самоізоляції, фотопідтвердження за місцем проходження такої обсервації або самоізоляції, а також екстрений виклик на гарячу лінію МОЗу. Додаток вимагає низку дозволів для використання. Серед них – дозвіл на отримання приблизного та точного місцезнаходження користувача за допомогою GPS та стільникових базових станцій, а також доступ до камери для зйомки фото- та відеоматеріалів.¹³⁷ Загалом це означає, що при використанні додатку до його постачальника передаватиметься інформація, що належить до категорії чутливих персональних даних у розумінні статті 7 Закону України «Про захист персональних даних», а саме біометричні дані.¹³⁸

Встановлення додатку спочатку було добровільним, попри первинний опис на Google Play Market як обов'язкового.¹³⁹ В той же час, фактично для деяких категорій осіб (як-от ті, хто повертаються з-за кордону

або приїжджають до України з країн червоної зони) встановлення такого додатку стало безальтернативним, оскільки єдиною іншою опцією була 14-денна обсервація в лікарняному закладі. З 22 липня 2020 року обов'язковість встановлення стала закріплена нормативно.¹⁴⁰

В той же час варто пам'ятати, що мобільний додаток є лише одним з елементів інфраструктури сервісу “Вдома”, що є цілісною системою в рамках Єдиного державного веб-порталу електронних послуг. Цей елемент інфраструктури дозволяє проводити моніторинг самоізоляції з обмеженими шляхами передачі даних – і в рамках цього дослідження ми сконцентруємося саме на функціоналі додатку та його впливу на права людини, майже не зачіпаючи питання обробки персональних даних сервісом “Вдома” загалом.

Доступність “Вдома”

Із зобов'язанням громадян використовувати додаток “Вдома” в обов'язковому порядку по прибуттю в Україну з низки країн, гостро постало питання доступності додатку. За словами Михайла Федорова, “сьогодні це один з найкращих застосунків у світі за зручністю¹⁴¹”. Від моменту запровадження додаток був доступний для безкоштовного завантаження в App Store та Google Play Market за умови наявності підключення до мережі Інтернет. Для багатьох подорожуючих це стало першою перешкодою, адже WiFi-з'єднання, наприклад, в аеропорту Бориспіль не є стабільним¹⁴², а без успішної авторизації і запуску додатку вони не могли перетнути кордон. Про-

135. Сергій Щербина. “Михайло Федоров: Якщо потрібно буде зробити “COVID-паспорт” – зробимо швидко”. РБК-Україна. 3 лютого 2021 року. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/mihail-fedorov-nuzhno-budet-sdelat-covid-1612282857.html>

136. Вдома. Google Play. Дані станом на 4 березня 2021 року. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=ua.gov.diia.quarantine&hl=en>

137. Вдома. Google Play. Дані станом на 4 березня 2021 року. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=ua.gov.diia.quarantine&hl=en>

138. Закон України “Про захист персональних даних” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

139. Чи загрожує використання «Дій вдома» цифровим правам? Лабораторія цифрової безпеки. 8 квітня 2020 року. URL: <https://dslua.org/publications/chy-zahrozhuie-vykorystannia-diy-vdoma-tsyfrovym-pravam/>.

140. Постанова Кабінету Міністрів України № 641 від 22 липня 2020 року “Про встановлення карантину та запровадження посиленіх протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF%ED20200722>.

141. Сергій Щербина. “Михайло Федоров: Якщо потрібно буде зробити “COVID-паспорт” – зробимо швидко”. РБК-Україна. 3 лютого 2021 року. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/mihail-fedorov-nuzhno-budet-sdelat-covid-1612282857.html>

142. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО “Ваїбіт”), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

143. УКРІНФОРМ. КримSOS заявляє про збої у додатку «Дій вдома» на окупованому півострові. 15 квітня 2021 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3198631-u-krimsos-zaavlaut-pro-problemi-z-dodatkom-dij-vdoma-na-okupovanomu-pivostrov.html>.

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

блеми зі встановленням додатку через відсутність якісного Інтернет-зв'язку також стали на заваді громадянам при перетині контрольно-пропускних пунктів в'їзду-виїзду (КПВВ) на межі з Автономною Республікою Крим, зауважила співкоординаторка громадської організації КримSOS Ольга Куришко¹⁴³. Окрім цього, активістка наголосила на проблемах з доступом до експрес-тестування на коронавірус на адмінкордоні з Кримом¹⁴⁴.

Павло Белоусов, експерт з цифрової безпеки, зауважив, що на практиці додаток не працював на пристроях з операційною системою Android, яким більше 6-7 років¹⁴⁵. Відтак, для отримання можливості використовувати додаток, користувач мусив володіти відносно сучасним смартфоном, що напряму порушує права 10-15% осіб, які подорожують за кордон і не володіють смартфонами, за підрахунками Мінінфраструктури¹⁴⁶. Більше того, такі технічні вимоги для встановлення додатку потенційно обмежують права 12 мільйонів українців, які користуються мобільними телефонами старого зразка (не смартфонами)¹⁴⁷.

На майновий бар'єр звертає увагу і Лілія Олексюк, позаштатна радниця-консультантка Комітету з питань цифрових трансформацій ВРУ: "COVID-19 підняв інше питання: а чи мають люди вдосталь достатку, щоб отримати цифрові сервіси на свої пристрої? І що робити тим, хто не може поставити собі на телефон «Вдома», бо це не смартфон, а простий телефон? Розробники навіть не подумали, що така ситуація теж може виявитись. Хоча GPS-стеження працює на обох пристроях, такий варіант взагалі не розглядався"¹⁴⁸. В цьому контексті, громадський активіст¹⁴⁹ відмітив, що клієнто-орієнтований підхід до розробки такого додатку мав би враховувати

потреби усіх категорій користувачів, і включати інші, більш доступні цифрові інструменти, що також підтримують гео-локацію і фото-підтвердження, як наприклад чат-боти.

Коментарі користувачів, що скористалися "Вдома" вказують на його несумісність з іноземними Sim-картами в ранніх версіях додатку¹⁵⁰. Так, для успішної активації "Вдома", користувач мусив ввести код з SMS-підтвердження надісланий на номер мобільного. Оскільки на початку код можна було отримати лише на український номер мобільного зв'язку, значна частина українців та іноземців, що прибули з-за кордону зіткнулася з проблемою обмеженого доступу до цієї послуги через неможливість авторизуватися за допомогою іноземного номера. Більше того, перша версія застосунку була доступною лише українською мовою, обмежуючи право доступу для іноземців¹⁵¹. Наразі авторизація з іноземного номеру та англійська версія додатку доступні у "Вдома".

Окрім вище згаданих проблем доступності додатку, обидва експерти звернули увагу на бар'єр доступу до послуги, зумовлений відсутністю або низьким рівнем цифрових навичок у подорожуючих. Дійсно, згідно з дослідженням МЦТ "Цифрова грамотність населення України" 2019 року, 53% українців володіють цифровими навичками нижче базового рівня¹⁵², що заважає цій категорії населення повною мірою користуватися цифровими послугами, зокрема "Вдома". Понад те, 15,1% українців взагалі не мають підключення до мережі інтернет та ніколи його не використовували. З огляду на значний відсоток громадян з низьким рівнем цифрових навичок, фактична відсутність

144. УКРІНФОРМ. КримSOS заявляє про збої у додатку «Дій вдома» на окупованому півострові. 15 квітня 2021 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3198631-u-krimsos-zaavlaut-pro-problemi-z-dodatkom-dij-vdoma-na-okupovanomu-pivostrov.html>.

145. Павло Белоусов (експерт з питань цифрової безпеки, ГО "Інтерньюз-Україна"), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн.

146. Адміністрація Державної прикордонної служби України. На кордоні можна визначитися щодо самоізоляції з додатком «Дій вдома» чи обсервації. 27 квітня 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/na-kordoni-mozhna-viznachitisya-shchodo-samoizolyaciyi-z-dodatkom-dij-vdoma-chi-observaciyi>

147. Міністерство цифрової трансформації України, відповідь на запит, 19 лютого 2021 року.

148. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО "Ваїбіт"), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

149. Павло Белоусов (експерт із питань цифрової безпеки, ГО "Інтерньюз-Україна"), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн.

150. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО "Ваїбіт"), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

151. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО "Ваїбіт"), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

152. Міністерство цифрової трансформації України. Дослідження "Цифрова грамотність населення України". 2019 рік. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf.

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

зручних офлайнових альтернатив додатку “Вдома” є проблемою, адже ускладнює доступ вразливих груп населення до цієї державної послуги. Розробка альтернативних інструментів є значно більш затратною і може вимагати додаткового фінансування, проте, як зазначив громадський активіст¹⁵³, це є необхідною складовою інклюзивного процесу діджиталізації.

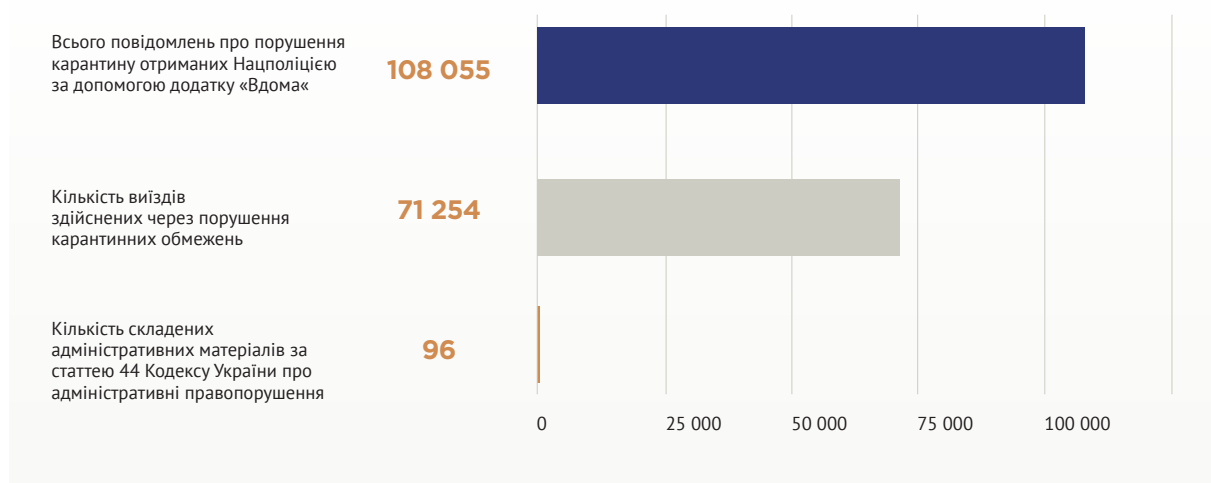
Ще однією з проблем у контексті доступності та, в ширшому сенсі, рівності щодо додатку стала відносно проста можливість взагалі уникнути його встановлення навіть при в'їзді на територію України з країни “червоної зони”. Так, оскільки співробітники прикордонної служби зобов'язують встановлювати додаток лише тих громадян, чий літак прибув з країн “червоної зони”, частина людей, які прибувають з держав “червоної зони” транзитом через державу “зеленої зони”, уникають контролю щодо встановлення додатку. Цей випадок підтвердив один з респондентів цього дослідження, при поверненні літаком з країни “червоної зони” транзитом через країну “зеленої зони”.

За умов відсутності соціологічних досліджень про досвід користувачів з використанням “Вдома”, рейтинг

додатку на платформах Google Play Market та App Store може розглядатися як приблизний індикатор якості. На обох платформах рейтинг додатку складає 1,4 з 5 можливих балів (на Google Play Market рейтинг був порохований за результатами оцінки 10142 користувачів, а на App Store 1546 користувачів¹⁵⁴). Серед головних технічних незручностей додатку, як зазначають експерти, некоректна передача даних місцезнаходження в момент фотографування та проблеми з технологією розпізнаванням обличчя, що спричиняло помилкову передачу даних до органів поліції¹⁵⁵, адже пристрій користувача повідомляв про порушення ним правил самоізоляції тоді як сам користувач перебував вдома. Ця тенденція простежується в значному розриві між кількістю отриманих повідомлень про порушення карантину і реально складеними протоколами про адміністративне правопорушення. Так, згідно з даними від Національної поліції, за період від 17.03.2020 до 19.02.2021 за допомогою додатку “Вдома”, до органів національної поліції надійшло 108055 повідомлень про порушення правил карантину, на які було здійснено 71254 виїздів, за результатами 96 з яких були складені адміністративні матеріали за статтею 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹⁵⁶.

Діаграма 3.

Статистика щодо повідомлень додатку “Вдома”

153. Павло Белоусов (експерт з питань цифрової безпеки, ГО “Інтерньюз-Україна”), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн.

154. Дані станом на 4 березня 2021 року.

155. Павло Белоусов (експерт із питань цифрової безпеки, ГО “Інтерньюз-Україна”), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн; Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО “Вабіт”), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

Як зазначив громадський активіст¹⁵⁷, одним з вирішальних факторів для присвоєння низької оцінки додатку користувачами стала відсутність належної технічної підтримки: “У випадку з будь-яким іншим додатком, якщо щось не працює, користувач просто може поскаржитися або видалити його і обрати інший. У випадку з Вдома – варіантів немає. Тому користувачі намагаються впливати через рейтинг і коментарі”.

В інтерв'ю влітку 2020 року один з розробників додатку фактично погодився з тим, що додаток працює лише у встановлені проміжки часу - між 9 та 21 годинами¹⁵⁸. Це вказує на сумнівну ефективність додатку загалом, адже по суті він дозволяв переміщення в межах України протягом значного проміжку часу.

“Вдома” та приватність

Запуск цього додатку спричинив низку запитань. Наскільки законним є створення та запровадження такого додатку? Як бути з правом на повагу до приватного життя громадян? Чи обґрунтованим є втручання у це право з метою захисту громадського здоров'я? Наскільки таке втручання є пропорційним? Чи можна використовувати дані, отримані за допомогою додатку, як докази порушення режиму карантину у відповідній категорії справ?

Аби дати відповіді на ці запитання, необхідно проаналізувати міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини – передусім, права на повагу до приватного життя, – а також розглянути динаміку законодавчого закріплення підстав для функціонування додатку. В рамках дослідження також буде проаналізовано те, наскільки додаток став причиною притягнення порушників карантину до адміністративної відповідальності.

Низка дослідників дотримується думки щодо невідповідності запровадження карантинних обмежень загалом Конституції України, з огляду на використання урядом надмірних дискреційних повноважень відповідно до норм Закону України “Про захист населення від інфекційних хвороб”.¹⁵⁹ Оскільки рішення про неконституційність карантинних заходів на момент дослідження Конституційним Судом України прийнято не було, ми виходитимемо з презумпції конституційності цих заходів та використовуватимемо принцип дружнього ставлення до міжнародного права, виробленого тим таки Конституційним Судом України у власній юриспруденції для аналізу правомірності обмежень.¹⁶⁰

Право на повагу до приватного життя: міжнародні стандарти

Право на приватність захищається як міжнародними, так і національними правовими інструментами. Зокрема, воно закріплене у статті 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права,¹⁶¹ статті 8 Європейської конвенції з прав людини¹⁶² та статтею 32 Конституції України.¹⁶³ Варто пам'ятати про те, що це право не є абсолютним та може підлягати обмеженням – втім, перелік дозволених обмежень у відповідних документах є різним.

Так, Міжнародний пакт забороняє свавільне чинення незаконного втручання у право на приватність. Конституція України дозволяє зберігання конфіденційної інформації про особу лише у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Європейська конвенція дозволяє втручання, яке здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного

156. Національна поліція України, відповідь на запит, 22 лютого 2021 року.

157. Павло Белоусов (експерт із питань цифрової безпеки, ГО “Інтерньюз-Україна”), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн.

158. Марія Романенко. «Вийшов з душі й очікував на поліцію»: що не так з додатком «Дій вдома»? Hromadske. 29 липня 2020 року. URL: <https://hromadske.ua/posts/vijshov-z-dushu-j-ochikuvav-na-policiyu-sho-ne-tak-z-dodatkom-dij-vdoma>.

159. Берко С. Т., Колотило М. М., Бочаров К. В. Захист судами прав людини від надмірного втручання держави під час пандемії COVID-19 в Україні. Київ, 2020. 33 с. URL: https://drive.google.com/file/d/15Hn4dbD1wZ7oHM_j2lDGinfHrYJPzQns/view.

160. Конституційний Суд України. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). 8 вересня 2016 року. URL: <http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-pn-2016.pdf>.

161. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ратифікований 19.10.1973, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

162. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Положення Європейської конвенції окреслюють так званий трискладовий тест обмеження прав людини: обмеження має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві. Практика Європейського суду з прав людини також є індикатором того, що відслідковування державою переміщень особи є втручанням у її право на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції. Зокрема, у своєму рішенні у справі *Uzun v Germany* ЄСПЛ наголосив, що використання GPS-маячків, встановлених на автівку підозрюваного у екстремізмі за рішенням прокурора, є втручанням у право на приватність заявника, оскільки відкриває більше інформації про поведінку, думки та почуття особи, аніж використання інших методів стеження.¹⁶⁴ Втручанням є і зберігання державою персональних даних, на чому Суд наголосив у справі *S and Marper v the United Kingdom*.¹⁶⁵

Незважаючи на те, що GDPR ще не є обов'язковим для України, не варто забувати про інший міжнародний документ у сфері захисту персональних даних - а саме Конвенцію Ради Європи № 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних.¹⁶⁶ Стаття 5 Конвенції № 108 закріплює низку принципів обробки персональних даних, а саме: законність їх обробки; збереження даних для визначених та законних цілей та їх використання у спосіб, сумісний з цілями; адекватність, відповідність цілям та ненадмірність даних; точність та оновлюваність даних; збереження даних не довше аніж потрібно для досягнення мети.

Легітимна мета обмеження

Відійдемо від класичної структури аналізу за трискладовим тестом та почнемо з легітимної мети обмежень. Загалом немає суперечки щодо того, що втручання у право на приватність, зокрема шляхом запровадження необхідності відслідковувати контакти інфікованих або ж стеження за дотриманням правил самоізоляції, може переслідувати мету захисту здоров'я. У Сіракузьких принципах щодо положень про обмеження та відступи від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права згадується про те, що заходи, що приймаються з метою захисту здоров'я, мають бути специфічно спрямовані на попередження хвороби, а також зважати на Міжнародні медико-санітарні правила ВООЗ.¹⁶⁷

30 січня 2020 року генеральний директор ВООЗ оголосив COVID-19 надзвичайною ситуацією у сфері громадського здоров'я, що має міжнародне значення.¹⁶⁸ Саме це дозволило державам вводити більшу кількість обмежень прав людини. Серед рекомендацій, які висловлювалися ВООЗ щодо запобігання поширенню вірусу - ізоляція всіх інфікованих та карантин усіх близьких осіб, що контактували з інфікованими.¹⁶⁹ З огляду на це, втручання у право на приватність шляхом відслідковування дотримання режиму карантину та ізоляції з метою запобігання поширенню хвороб справді може переслідувати таку мету, як захист здоров'я.

Передбачуваність обмеження законом

Будь-яке обмеження права на повагу до приватного життя має бути передбачене законом. Вимога до передбачуваності обмежень прав означає, що норма права, якою обмежується право особи, є "передбачуваною",

163. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

164. *Uzun v Germany* App no 35623/05 (ECtHR, 2 September 2010). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100293>.

165. *S and Marper v the United Kingdom* [GC] App nos 30562/04 and 30566/04 (ECtHR, 4 December 2008). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051>.

166. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, ратифікована 06.07.2010, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

167. *Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights*. 28 вересня 1984 року. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/E/CN.4/1985/4>.

168. WHO. Statement on the second meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV). 30 січня 2020 року. URL: [https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)).

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі – у разі потреби, за допомогою відповідної консультації – регулювати свою поведінку. Закон має з достатньою чіткістю визначати межі дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання.¹⁷⁰

Важливою щодо додатку “Вдома” є динаміка його впровадження. Як вже згадувалося, запуск додатку відбувся 7 квітня 2020 року. На момент його запуску, згадка про додаток існувала лише в одному урядовому документі, що зобов’язував Міністерство цифрової трансформації його створити.¹⁷¹ Попри те, що додаток встановлювався особою самостійно та добровільно, його Політика конфіденційності на момент створення та щонайменше до 13 квітня дозволяла передачу даних з додатку Міністерству внутрішніх справ, Національній поліції, Центру громадського здоров’я та іншим органам, і лише потім було закріплено, що такі дані передаватимуться винятково МВС та територіальним органам Національної поліції.¹⁷² Незважаючи на надання особою згоди на обробку даних, які вона вносила в додаток, що є належною підставою обробки навіть чутливих біометричних даних та даних про стан здоров’я, сумнівною була правомірність їх подальшої обробки органами влади, адже на той момент законодавство України не містило підстав для подальшої обробки відповідних даних третіми особами. Воно мало б містити запобіжники, що унеможливляли б на законодавчому рівні можливість вільного руху даних між державними органами.

Відповідне законодавство було прийняте 13 квітня 2020 року та набуло чинності лише 18 квітня 2020 року. За-

кон України “Про внесення змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» у своїх перехідних положеннях передбачав, що на період встановлення карантину та протягом 30 днів з дня його відміни виключно з метою здійснення протиепідемічних заходів дозволяється обробка даних, що стосуються стану здоров’я, місця госпіталізації або самоізоляції, прізвища, імені, по батькові, дати народження, місця проживання, роботи (навчання), з метою протидії поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), без згоди особи.¹⁷³ Попри декілька позитивних моментів, зокрема встановлення мети опрацювання даних і тимчасової дії дозволу на обробку (період встановлення карантину та 30 днів після нього, після чого дані підлягають знеособленню та/або знищенню), цьому акту бракувало ключового елементу – визначення, які саме державні органи отримують повноваження здійснювати обробку персональних даних без згоди особи та в якому обсязі.¹⁷⁴

Такі параметри обробки персональних даних були деталізовані лише 22 квітня 2020 року з прийняттям Кабінетом Міністрів України Постанови № 291.¹⁷⁵ Ці параметри залишалися майже незмінними з часу прийняття постанови та перекочувували з однієї карантинної постанови в іншу. В тому числі, вони містяться і в чинній урядовій постанові “Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2” від 9 грудня 2020 року.¹⁷⁶ Єдиною суттєвою зміною у серпні 2020 року став дозвіл на обробку персональних даних щодо надання відомостей про дати перетину державного кордону України особами з підтвердженням випадком COVID-19, зареєстрованого

169. WHO Transmission of SARS-CoV-2: implications for infection prevention precautions: Scientific Brief. 9 липня 2020 року.

URL: <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/transmission-of-sars-cov-2-implications-for-infection-prevention-precautions>.

170. *Malone v the United Kingdom* App no 8691/71 (ECtHR, 2 August 1984). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57533>.

171. Постанова Кабінету Міністрів України № 255 від 2 квітня 2020 року “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2020-%D0%BF>.

172. Максим Дворовий. Коронавірус, трекінг інфікованих та приватність: як далеко можуть піти держава і технології та де тут права людини? Лабораторія цифрової безпеки. 15 квітня 2020 року. URL: <https://dslua.org/publications/koronavirus-trekinh-infikovanykh-ta-privatnist-ia-k-daleko-mozhut-pity-derzhava-i-tekhkompanii-ta-de-tut-prava-liudyny/>.

173. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про захист населення від інфекційних хвороб” щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 19, ст.127). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-IX>.

174. Біта Володовська. «Не час для згоди»: що не так із новим «антивірусним» законом. Лабораторія цифрової безпеки. 17 квітня 2020 року. URL: <https://dslua.org/publications/ne-chas-dlia-zghody-shcho-ne-tak-iz-novym-antivirusnym-zakonom/>.

175. Постанова Кабінету Міністрів України № 291 від 22 квітня 2020 року “Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/291-2020-%D0%BF>.

176. Постанова Кабінету Міністрів України № 1236 від 9 грудня 2020 року “Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

місця проживання, місця фактичного проживання особи, інформації про засоби зв'язку (номер телефону), а також стосовно інших осіб, які мали контакт з такою особою Адміністрації Державної прикордонної служби, Державній митній службі та Державній міграційній службі.¹⁷⁷

Повернімося до додатку “Вдома”. Лише 22 квітня 2020 року він був введений у нормативне поле, а мета його використання (і обробки персональних даних за допомогою додатку) була визначеною. Лише з цього моменту можна вважати, що обробка даних здійснювалася для конкретних та законних цілей у розумінні статті 6 Закону України «Про захист персональних даних».¹⁷⁸ Також саме з цього моменту стало зрозумілим, до яких даних і з якою метою можуть отримувати доступ різноманітні державні органи. Так, було чітко пояснено, що до Національної поліції дані надаватимуться винятково з метою здійснення поточного контролю за дотриманням режиму самоізоляції та щодо осіб, які порушили правила щодо карантину. Тож можна вважати, що моніторинг дотримання самоізоляції з цього моменту був втручанням, передбаченим законом та відповідав стандартам законності.

Щоправда, за одним невеликим уточненням: Політика конфіденційності додатку “Вдома” досі посилається на Постанови Кабінету Міністрів України № 211¹⁷⁹ та 255¹⁸⁰, більшість положень яких втратили чинність. Тож ці посилання у Політиці варто актуалізувати.

Звертаючись до положень Закону України “Про захист персональних даних” зазначено, що згода має бути висловлена у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про її надання. Аналізуючи додаток “Вдома”, при самій же реєстрації у користувача немає можливості поставити або не поставити галочку на згоду обробки його чи її персональних даних. Окремо варто зазначити, що у користувачів взагалі немає вибору: особа

змушена передати свої дані, бо в іншому разі вона взагалі не зможе користуватися додатком. Така згода є умовно-добровільною. Відтак, виходить, що сам факт подальшого користування сервісом розцінюється як згода¹⁸¹.

Необхідність втручання у демократичному суспільстві

У вже згаданій справі *S and Marper v the United Kingdom* Європейський суд з прав людини, аналізуючи необхідність втручання у демократичному суспільстві, зазначив, що норми національного законодавства мають містити запобіжники та належні гарантії захисту від зловживання використання персональних даних державою.¹⁸² Зокрема, він наголосив на необхідності дотримання принципів обробки персональних даних, гарантованих Конвенцією № 108.

В розрізі додатку “Вдома” варто поговорити про такі принципи як ненадмірність даних, що підлягають обробці, а також зберігання даних, що оброблялися, не довше, аніж це потрібно для мети обробки. Із законодавства, а також Політики конфіденційності додатку випливає, що дані з метою моніторингу дотримання режиму самоізоляції можуть передаватися винятково Національній поліції та Міністерству внутрішніх справ, що є компетентними органами. В той же час, їм надходять дані щодо прізвища, імені, по батькові особи, дати народження, визначеного особою місця самоізоляції, зареєстрованого місця проживання, місця фактичного проживання особи, інформації про засоби зв'язку, що в цілому є виправданим та пропорційним.

Кожен суб'єкт персональних даних має право дізнаватися у простий спосіб як, коли, яким чином і т.д. обробляються його персональні дані. Повертаючись до тексту Повідомлення, як основного інформативного докумен-

протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF>.

177. Постанова Кабінету Міністрів України № 712 від 12 серпня 2020 року “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2020 р. № 331 і від 22 липня 2020 р. № 641”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-2020-%D0%BF>.

178. Закон України “Про захист персональних даних” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

179. Постанова Кабінету Міністрів України № 211 від 11 березня 2020 року “Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>.

180. Постанова Кабінету Міністрів України № 255 від 2 квітня 2020 року “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2020-%D0%BF>.

181. Руслана Ціцинська (юристка, експертка із захисту персональних даних), інтерв'ю 2 березня 2021 року, онлайн.

182. *S and Marper v the United Kingdom* [GC] App nos 30562/04 and 30566/04 (ECtHR, 4 December 2008). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051>.

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

ту щодо обробки персональних даних додатком (реалізація права на інформацію), варто зазначити, що хоч там і визначається перелік прав, проте як їх реалізувати незрозуміло. Звернутися до чат-боту “з будь-яких питань щодо додатку”? Не найкращий варіант, адже для реалізації прав суб'єкта персональних даних має бути створена окрема адреса, або окремий сервіс відповідальний за обробку таких запитів, і саме в повідомленні має бути чітко прописаний механізм реалізації прав¹⁸³.

Зберігання даних є більш проблемним. Так, згаданим вище “коронавірусним” законом від 13 квітня 2020 року було встановлено, що зібрані дані протягом 30 днів після закінчення періоду встановлення карантину підлягають знеособленню, а у разі неможливості - знищенню.¹⁸⁴ На момент прийняття цього закону здавалося, що карантин пройде досить швидко, а тому така норма є припустимою. Втім, на практиці вона призводить до того, що дані про кожну особу, яка зареєструвалася у “Вдома” на початку карантину навесні 2020 року, досі мають зберігатися. Уряд зробив спробу виправити цю ситуацію в лютому 2021 року, передбачивши, що персональні дані, обробка яких здійснюється в системі, підлягають знеособленню, а в разі неможливості знеособлення - знищенню протягом 30 днів після закінчення установленого строку самоізоляції особи.¹⁸⁵ Повідомлення про видалення даних з системи надсилається кожній особі, що закінчила самоізоляцію вже зараз.¹⁸⁶ Цей крок є правильним, але суперечить нормі “коронавірусного” закону щодо збереження даних протягом 30 днів після закінчення карантину, що може призвести до скасування цієї норми в судовому порядку. Саме тому унормування цього питання потребуватиме внесення змін до законодавства.

Підсумовуючи, функціонування додатку “Вдома” в цілому відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту права на повагу до приватного життя, хоча деякі зміни

до законодавства та політики конфіденційності було б бажано внести для усунення колізій.

В той же час, проблемним залишилося питання прозорості обробки даних в рамках інформаційного сервісу “Вдома”. Порядок інформаційної взаємодії в рамках сервісу закріплюється на рівні угод між Міністерством цифрової трансформації та іншими органами. Втім, такий порядок взаємодії між системами не оприлюднений і надається відповідальними органами лише на запит на доступ до публічної інформації.¹⁸⁷ Інформація про правові підстави та порядок передачі інформації між органами державної влади має бути належним чином оприлюднена та оновлюватися відповідальними за додаток та систему - тобто Міністерством цифрової трансформації та ДП “Дія”.

“Вдома” і ризики для демократії

Після масового розгортання і впровадження заходів, спрямованих на протидію пандемії COVID-19 у світі, низка міжнародних правозахисних організацій та активістів згуртувалися навколо ідеї про те, що подолання пандемії не повинно здійснюватися ціною демократії. Так, 25 червня 2020 року Інститут демократії і підтримки виборів (IDEA) опублікував відкритого листа “Заклик захищати демократію”, до якого вже долучилися більше 500 колективних та індивідуальних підписантів. “Лише за допомогою демократії суспільства можуть побудувати соціальну довіру, яка дозволяє їм вистояти в умовах кризи, зберегти національну стійкість перед труднощами, згладити глибокі суспільні розбіжності шляхом інклюзивної участі та діалогу, а також зберегти впевненість у тому, що жертви будуть розділеними, а права всіх громадян дотримані¹⁸⁸”, - йдеться в листі. Значною мірою цей лист слугував відповіддю на тенденції авторитарних та деяких демократичних урядів зосередити значні повноваження в умовах санітарної кризи.

183. Анастасія Світлична, (юристка-експертка із захисту прав людини та персональних даних), інтерв'ю 10 березня 2021 року, онлайн.

184. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про захист населення від інфекційних хвороб” щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 19, ст.127). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-IX>.

185. Постанова Кабінету Міністрів України № 104 від 17 лютого 2021 року “Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104-2021-%D0%BF>.

186. Постанова Кабінету Міністрів України № 104 від 17 лютого 2021 року “Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104-2021-%D0%BF>.

187. Віта Володовська. «Не час для згоди»: що не так із новим «антивірусним» законом. Лабораторія цифрової безпеки. 17 квітня 2020 року. URL: <https://dslua.org/publications/ne-chas-dlia-zghody-shcho-ne-tak-iz-novym-antivirusnym-zakonom/>.

188. Institute for Democracy and International Assistance. A CALL TO DEFEND DEMOCRACY. 25 червня 2020 року. URL: <https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/call-defend-democracy>

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

Головні ризики для демократії в умовах глобальної пандемії пов'язані з обов'язком урядів забезпечити безпеку своїх громадян і мінімізувати поширення вірусу. Найпоширенішими заходами для досягнення цієї мети стали жорсткіший контроль за вільним пересуванням громадян шляхом встановлення карантинних обмежень, заборона масових зібрань, а також обов'язкова ізоляція після прибуття з місць з високим ризиком зараження на COVID-19. Посилення контролю з боку правоохоронних органів за дотриманням карантинних обмежень де-факто надала їм більше повноважень для спостереження за суспільством. Водночас, варто розуміти, що будь-які обмеження прав громадян, запроваджені для протидії поширенню пандемії COVID-19, мають бути заснованими на наукових доказах, не дискримінаційними, пропорційними для досягнення мети та обмеженими в тривалості¹⁸⁹. Відтак, в контексті впровадження додатків для дотримання умов самоізоляції, зокрема "Вдома", важливо розуміти, що будь-яка інформація, зібрана для цілей спостереження за COVID-19, може використовуватися лише для медичних цілей, виключаючи використання для будь-яких інших цілей. Попри те, що політика конфіденційності визначає метою збору і обробки персональних даних додатком "Вдома", протидію поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), на практиці, як зауважує громадська активістка¹⁹⁰, визначити чи використовуються персональні дані користувачів виключно за призначенням - фактично не можливо. У світі вже з'явилися перші прецеденти використання поліцією даних, зібраних через додатки для протидії поширенню COVID-19, у власних цілях¹⁹¹.

Згідно зі звітом міжнародної неурядової організації Freedom House «Democracy under Lockdown», з початку

спалаху коронавірусу стан демократії та прав людини погіршився у 80 країнах серед яких і Україна¹⁹². Серед головних проблем, що загострилися в результаті пандемії, експерти Freedom House вказують на зловживання владою, корупцію, брак захисту для вразливих груп населення, та відсутність прозорості щодо інформації про COVID-19.

На проблеми з комунікацією анти-коронавірусних заходів, зокрема й додатку "Вдома" звернула увагу Лілія Олексюк, зауваживши, що відсутність належної інформаційної кампанії щодо заходів спрямованих на подолання пандемії COVID-19 лише знижує довіру суспільства до державних інституцій¹⁹³. Дійсно, згідно з результатами дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 24 по 29 квітня 2020, лише 32% українців довіряють Уряду України (4,3% повністю довіряють), 36% Національній поліції (6,2% повністю довіряють), 29% Міністерству охорони здоров'я (5% повністю довіряють)¹⁹⁴. Будучи серед розпорядників і третіх осіб, яким передаються персональні дані, що обробляються додатком «Вдома», ці органи повинні забезпечити максимальну прозорість в політиці використанні персональних даних користувачів, а також належну комунікацію задля обізнаності громадян з їхніми правами і обов'язками в умовах санітарної кризи.

Через залученість у проєкт "Вдома" декількох відомств, підзвітність додатку важко встановити. Так, розробником додатку є ДП Дія, згідно з інформацією отриманою від Міністерства цифрової трансформації. Однак, в прес-службі Міністерства повідомили, що зараз застосунок знаходиться у статусі повної передачі його МОЗу¹⁹⁵. Проблеми з координацією дій між залученими відомства-

189. Human Rights Watch. Human Rights Dimensions of COVID-19 Response. 19 березня 2020 року. URL: https://www.hrw.org/news/2020/03/19/human-rights-dimensions-covid-19-response#_Toc35446577

190. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО "Вайбіт"), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

191. Міністр внутрішніх справ Сінгапуру заявив, що поліція може використовувати дані з урядового додатку відстеження контактів COVID-19 для кримінальних розслідувань. Див: Andreas Illmer. BBC News Singapore. Singapore reveals Covid privacy data available to police. 5 січня 2020 року. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-55541001>

192. Sarah Repucci, Amy Slipowitz, DEMOCRACY UNDER LOCKDOWN. Freedom House. Жовтень 2020 року. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-10/COVID-19_Special_Report_Final_.pdf

193. Лілія Олексюк (голова асоціації, ГО "Вайбіт"), інтерв'ю 24 лютого 2021 року, онлайн.

194. Разумков Центр. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (соціологічне дослідження, квітень 2020 року). 4 травня 2020 року. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-kviten-2020r>

195. Прес-служба Міністерства цифрової трансформації України. Лист від 27 січня 2021 року.

Відстеження громадян через додаток Вдома: проблемні питання персональних даних та демократії в Україні

ми вплинули на неефективну підтримку користувачів, які неодноразово не отримували необхідної підтримки щодо роботи додатку¹⁹⁶.

Для того, щоб додаток "Вдома" можна було вважати більш захищеним з точки зору кібербезпеки, потрібно провести незалежний професійний аналіз вихідного коду додатку, провести не менше двох незалежних професійних тестувань на проникнення всіх елементів додатку (серверна частина, клієнтська частина, канали комунікацій між ними), здійснити незалежний професійний аудит загальної системи безпеки додатку (у тому числі документацію та вимоги нормативних документів з безпеки інформації), а також опублікувати вихідний код додатку та документацію на нього. Відповідно, після усіх зазначених аудитів та тестів необхідно виправити усі вразливості класу Critical, High та Medium та провести

повторні ретести/аудити для підтвердження виправлення виявлених недоліків. Якщо додаток від початку розроблявся без дотримання вимог безпеки (що є найбільш вірогідним для додатку Вдома у зв'язку з над-короткими термінами його запуску), то зазвичай значно більш раціональним рішенням є створення нового додатку, ніж виправлення усіх вразливостей існуючого. З урахуванням численних фактів збою у роботі додатку Вдома, а також сумнівний рівень захищеності додатку та відсутності будь-яких об'єктивних даних про його безпеку, розумним рішенням було б заборонити його використання на території України до виправлення усіх технічних недоліків, публікації вихідного коду й документації, а також публікації висновків незалежних професійних експертів з кібербезпеки та захисту персональних даних про прийнятний рівень захищеності та безпеки персональних даних додатку Вдома¹⁹⁷.

196. Павло Белоусов (експерт з питань цифрової безпеки, ГО "Інтерньюз-Україна"), інтерв'ю 5 лютого 2021 року, онлайн.

197. Костянтин Корсун, експерт з кібербезпеки, кібер-блогер, спізасновник компанії Berezha Security (BSG), інтерв'ю 14 травня 2021 року, онлайн.

Анна Мисишин

Висновки

9

Висновки

46

Пандемія COVID-19 постала своєрідним випробуванням для кожного з нас, перевівши звичний режим життя у онлайн формат, що у свою чергу породило ряд порушень у сфері прав людини, особливо тих, які можна реалізовувати у цифровому середовищі та завдяки йому. Цифрова нерівність, порушення цифрових прав користувачів у контексті надання цифрових послуг, порушення обробки і захисту персональних даних - це все стало наслідком впровадження державою нововведень задля забезпечення здоров'я громадян України.

Пандемія та перехід на дистанційний режим навчання призвели до цифрової нерівності у сфері освіти. Багато учнів, студентів та вчителів не мають вдома доступу до інтернету, технічних засобів та навичок для роботи з онлайн інструментами. Для подолання цифрової нерівності та забезпечення базових цифрових прав громадян, особливо в період поширення коронавірусної інфекції COVID-19, доступ до інтернету, основних основних цифрових сервісів, персональних комп'ютерів та мобільних телефонів має бути доступними для кожного, включаючи найбільш вразливі верстви населення. Важливим кроком для цього повинно стати не лише закріплення відповідних положень на законодавчому рівні, в тому числі імплементація кращих міжнародних практик для України, так і навчання цифровій грамотності та обізнаності серед населення, яке повинне бути інклюзивним та доступним для кожного.

Задля забезпечення дотримання карантинних обмежень та режиму самоізоляції осіб, які можуть бути потенційними носіями вірусу COVID-19, Міністерством цифрової трансформації було розроблено додаток "Вдома", метою якого є збирання, обробка та зберігання даних осіб, які повернулися з країн, де зафіксовано спалах COVID-19, контактувала з хворим або мають ознаки вірусу.

Аналізуючи відгуки користувачів даного додатку можна зробити висновок, що подекуди несправний функціонал створив ряд незручностей у користуванні застосунком - збої програми, складність завантажити фото чи навіть помилкові повідомлення про порушення режиму обсервації спричинило стрес та викликало негативні емоції серед населення.

Що стосується е-послуг, спрямованих на подолання наслідків COVID-19 їх було створено небагато. При цьому

вони не позбавлені деяких недоліків та запроваджувалися як винятково електронні, чим деякою мірою порушили цифрові права тих, хто не має доступу до цифрових пристроїв та інтернету. Тим не менше, варто враховувати, що ці е-послуги розроблялися за форс-мажорних обставин.

Загалом, швидка цифровізація публічних послуг має потенційні ризики для доступності і інформаційної безпеки громадян. Цифровізувати 100% державних послуг – це теоретично максимально можливий темп, з яким це можна робити і тут існує потенційний ризик для кібербезпеки. Більше того, з орієнтацією на швидкий результат при розробці цифрових публічних послуг може втратитися фокус на ті групи населення, які є вразливими. Це стосується насамперед людей старшого віку, людей з інвалідністю, та внутрішньо переміщених осіб. Так наприклад, відсутність офлайн-альтернатив цифровій послугі для подачі заяв на отримання одноразової матеріальної допомоги обмежувала права тих, хто не користується комп'ютером чи смартфоном з різних причин.

Що стосується додатку "Вдома" та його відповідності міжнародним стандартам втручання у право на повагу до приватного життя, існує ряд неточностей, а саме щодо того хто є суб'єктом обробки персональних даних, а також хто є відповідальним у випадках, коли ці дані стають загальновідомими (через санкції, притягнення до адміністративної відповідальності та інші).

Тим не менше, використання додатку "Вдома" загалом відповідає стандартам втручання у право на повагу до приватного життя. Після затримки з врегулюванням його нормативного статусу в квітні 2020 року було чітко визначено які органи уповноважені оперувати яким обсягом даних з системи "Вдома". В той же час, незважаючи на практику застосування додатку, існують про-

Висновки

блеми з надмірним законодавчо закріпленим строком зберігання даних осіб, що перебували на самоізоляції, а також з прозорістю обробки даних в рамках інформаційного сервісу “Вдома” між державними органами. Так, зберігання даних про особу до закінчення правового режиму карантину не є доцільним. Також міністерства досі не мають оприлюднених документів щодо того, як відбувається обмін карантинними даними між ними: його можна отримати лише у відповідь на запити до МЦТ, МОЗ та МВС.

Звертаючись до міжнародного досвіду, а саме положень GDPR (General Data Protection Regulation, або Загальне положення про захист даних), варто відмітити, що серед основних прав, які були вдосконалені Регламентом є право на видалення інформації за запитом суб'єкта (право бути забутим), а також право на заборону обробки - розпорядник персональних даних зобов'язаний відмовитися від обробки персональних даних на вимо-

гу суб'єкта. Методами, за допомогою яких розпорядник може це здійснити, є унеможливлення доступу третіх осіб до даних, видалення їх із веб-сайту чи додатку. Такі положення було б досить слушно застосувати і в Україні і надати користувачам додатку “Вдома” мати змогу надсилати запит на видалення своєї персональної інформації за потребою або ж відмовитися від такою обробки.

Для того, щоб додаток “Вдома” можна було вважати більш захищеним з точки зору кібербезпеки, потрібно провести незалежний професійний аналіз вихідного коду додатку, а також провести не менше двох незалежних професійних тестувань на проникнення всіх елементів додатку (серверна частина, клієнтська частина, канали комунікацій між ними), здійснити незалежний професійний аудит загальної системи безпеки додатку (у тому числі документацію та вимоги нормативних документів з безпеки інформації), а також опублікувати вихідний код додатку та документацію на нього.

Рекомендації

10

Рекомендації

Пандемія підштовхнула Україну до переосмислення стратегій цифрової трансформації та забезпечення цифрових прав, що в інших умовах могло б зайняти роки. Поки що важко сказати, яким буде довгостроковий вплив COVID-19 на цифрові права, але якщо цифрова трансформація і надалі продовжуватиме змінювати наше життя, зараз настав час для тих, хто приймає рішення, обмірковувати, як зробити таке цифрове життя інклюзивним та комфортним для кожного.

Що стосується забезпечення цифрових прав та подолання цифрових нерівностей, уряд повинен переконатись, що серед інтернет-провайдерів існує конкуренція, яка дозволить забезпечити прийнятну ціну на Інтернет у віддалених районах та селах. Більше того, в Україні мають працювати державні програми з підтримки малозабезпечених сімей комп'ютерами. Окрім того, для того, щоб подолати розрив щодо наявності цифрових навичок потрібно забезпечити не лише онлайн, але і офлайн навчання, особливо для людей старшого віку. Цифрова доступність для людей з зоровими та слуховими інвалідностями також має бути пріоритетом для законодавчої та виконавчої влади. Рекомендується вже найближчим часом розпочати транспозицію Директиви ЄС про цифрову доступність в українське законодавство.

Для забезпечення інклюзивності цифрових публічних послуг необхідно включати в розробку електронних послуг і державної політики в цій сфері державні інституції, громадські організації, міжнародних організацій, та інших стейкхолдерів, що займаються адвокацією цих питань доступності.

У розрізі додатку “Вдома”, має бути здійснено низку законодавчих змін, пов'язаних з покращенням регулювання його використання. Так, ДП “Дія” та Мінцифри має оновити політику конфіденційності додатку “Вдома”, замінивши посилання на нечинні постанови Кабінету Міністрів України більш актуальними. Уряд має ініціювати розробку та внесення змін до законодавства, які б забезпечили законність практики видалення даних про проходження самоізоляції одразу після її проходження та узгодили цю практику з вимогами законодавства. Державні органи також мають оприлюднити порядок інформаційної взаємодії між органами державної влади щодо інформаційної системи “Вдома” та забезпечити прозорість такої взаємодії. Для покращення доступності додатку ми закликаємо не монополізувати розробку

додатку державою, а дати можливість зробити це приватним компаніям та неурядовим організаціям за умови, що держава розроблятиме і слідкуватиме за дотриманням стандартів.

Для того, щоб додаток “Вдома” можна було вважати більш захищеним з точки зору кібербезпеки, потрібно провести незалежний професійний аналіз вихідного коду додатку, провести не менше двох незалежних професійних тестувань на проникнення всіх елементів додатку (серверна частина, клієнтська частина, канали комунікацій між ними), здійснити незалежний професійний аудит загальної системи безпеки додатку (у тому числі документацію та вимоги нормативних документів з безпеки інформації), а також опублікувати вихідний код додатку та документацію на нього. Відповідно, після усіх зазначених аудитів та тестів необхідно виправити усі вразливості класу Critical, High та Medium та провести повторні ретести/аудити для підтвердження виправлення виявлених недоліків.

Якщо додаток від початку розроблявся без дотримання вимог безпеки (що є найбільш вірогідним для додатку Вдома у зв'язку з над-короткими термінами його запуску), то зазвичай значно більш раціональним рішенням є створення нового додатку, ніж виправлення усіх вразливостей існуючого.

З урахуванням численних фактів збою у роботі додатку “Вдома”, а також сумнівний рівень захищеності додатку та відсутності будь-яких об'єктивних даних про його безпеку, розумним рішенням було б заборонити його використання на території України до виправлення усіх технічних недоліків, публікації вихідного коду й документації, а також публікації висновків незалежних професійних експертів з кібербезпеки та захисту персональних даних про прийнятний рівень захищеності та безпеки персональних даних додатку “Вдома”.

Рекомендації

50

Щоб задовольнити цифрові права тих, хто не міг скористатися розглянутими е-послугами, рекомендовано продовжити строк подачі заяви на отримання матеріальної допомоги ФОПам та найманим працівникам. Також варто забезпечити можливість скористатися е-послугами офлайн, наприклад, у ЦНАПах. У перспективі є сенс запровадити нові е-послуги: інформування через Гугл-карту (Google Map) з позначеннями місць де є хворі на COVID-19 та відстеження контактів осіб, інфікованих COVID-19, та інших осіб, із якими вони контактували. Системно, пропонується застосувати конкурентну модель надання послуг - коли держава формує публічну політику, розробляє стандарти, а розробкою конкретних

е-послуг займаються громадський і приватний сектори на конкурентних умовах. В ширшому контексті рекомендується підходити до цифрової трансформації більш стратегічно, з думкою про її довгострокові наслідки. Для цього необхідно проводити постійний моніторинг і оцінку впровадження цифрових послуг і дотримання цифрових прав як внутрішньо (самими розробниками), так і зовнішньо (за участі зовнішніх аудиторів) і публікувати результати такої оцінки в відкритому доступі. Окрім того варто віддавати перевагу якості над кількістю. Цифровізація 100% державних послуг до 2024 року ставить під ризик питання доступності таких послуг. Наскільки інклюзивними будуть такі послуги та чи будуть цифрові права громадян належно захищені?

Додатки

11

Додатки

Список експертів, із якими були проведені інтерв'ю:

Ім'я	Прізвище	Посада	Афіліація	Статус
Мстислав	Банік	керівник проєкту "Дія"	Мінцифри	держслужбовець
Павло	Белоусов	експерт із питань цифрової безпеки	ГО "Інтерньюз-Україна"	громадський активіст
Тарас	Будинкевич	експерт з безпеки даних	АТ "ПриватБанк"	спеціаліст приватного сектору
Володимир	Брусиловський	проєктний менеджер підтримки "Дії"	ПРООН	спеціаліст міжнародного проєкту
Олеся	Даниленко	співробітниця програми "Е-Послуги"	проєкт "TAPAS"	Спеціаліст міжнародного проєкту
Олексій	Зелів'янський	координатор компоненту "Е-Послуги"	програма "EGAP"	спеціаліст міжнародного проєкту
Олександра	Коваленко	керівниця експертної групи	Мінцифри	держслужбовець
Володимир	Коссак	завідувач кафедри	ЛНУ ім. І. Франка	Дослідник
Костянтин	Корсун	експерт з кібербезпеки	Компанія «Бережа Секюріті»	Приватний консультант
Данило	Молчанов	заступник керівника	проєкт "TAPAS"	спеціаліст міжнародного проєкту
Лілія	Олексюк	голова асоціації	ГО "Ваїбіт"	громадська активістка
Дмитро	Попов	незалежний експерт із цифрової доступності	індивідуальний консалтинг	громадський активіст
Анастасія	Попова	незалежна експертка з цифрової нерівності	індивідуальний консалтинг	дослідниця
Євген	Поремчук	голова правління	ГО "Електронна республіка"	громадський активіст
Євгенія	Поремчук	експертка	ГО "Електронна республіка"	громадська активістка
Анастасія	Світлична	експертка	Lawyer Data Protection - Consultant GDPR - DPO	дослідниця
Олександр	Федієнко	голова комітету	Верховна Рада України	народний депутат
Володимир	Фльонц	директор	ГО "Електронна демократія"	громадський активіст
Дзвінка	Чепеліс	експерт	Львівська міська рада	держслужбовець

